

43211

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YETKİLİ MÜESSESELERİN
İTERBANK DÖVİZ VE EFEKTİF PİYASASINA
ETKİLERİ**

**İŞLETME YÖNETİMİ
YÜKSEK LİSANS BİTİRME TEZİ**

**RAİME GÜLOĞLU
9277017**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Sema KALAYCIOĞLU**

İSTANBUL - 1995

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

GİRİŞ	1
I. BÖLÜM:.....	4
DÖVİZ PİYASALARININ MALİ ARACI KURULUŞLARI VE DÖVİZ EFEKTİF PİYASALARI.....	4
A- DÖVİZ PİYASALARININ MALİ ARACI KURULUŞLARI	4 ✓
B- DÖVİZ VE EFEKTİF PİYASALARI.....	4
1- Para Piyasası ✓.....	4
2- Serbest Piyasa ✓.....	5
3- İnterbank Döviz ve Efektif Piyasası.....	8
3.1 1980 Yılı Öncesi.....	15
3.2 1980 Yılı Sonrası.....	18
4- Dünyada Başlıca İnterbank Piyasası Merkezleri	30
II. BÖLÜM.....	35
YETKİLİ MÜESSESE OLGUSU	35
A- TANIM	35
B- YETKİLİ MÜESSESENİN FAALİYET KAPSAMI	39
1- Döviz İşlemleri	41
2- Efektif İşlemleri.....	42
3- Altın İşlemleri.....	42
C- YETKİLİ MÜESSESEYİ DİĞER FİNANS KURULUŞLARINDAN FARKLI HALE GETİREN İŞLEVSEL ÖZELLİKLERİ	43
D- YETKİLİ MÜESSESE İLE DÖVİZ BÜROSU AYRIMI	44
III. BÖLÜM.....	45
YETKİLİ MÜESSESELERİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ	45
A- SERMAYE YAPISI.....	45
1- Yetkili Müesseselerin Muhabir İlişkileri ve Mevcudu	47
2- Döviz Pozisyon Yönetimi.....	48
3- Yetkili Müesseselerin Efektif Mevcutları	49
B- İŞLEM MALİYETLERİ.....	50
1- Vergiler.....	50
2- Komisyonlar.....	50
3- Serbest Efektif ve Serbest Altın Depolarına İlişkin Ücret Tarifesi	52
C- TEMİNATLARI.....	54
IV. BÖLÜM	55

YETKİLİ MÜESSESELERİN PİYASALARDAKİ İŞLEYİŞİ.....	55
A- DÖVİZ VE EFEKTİF PİYASALARINA KATILMA PRENSİPLERİ.....	55
B- DÖVİZ EFEKTİF PİYASALARININ GÜNLÜK ÇALIŞMA ESASLARI	57
C- DÖVİZ VE EFEKTİF PİYASALARINDA YAPILAN İŞLEMLER.....	58
1- Türk Lirası Karşılığı Döviz Piyasası	58
2- Döviz Karşılığı Efektif Piyasası	59
3- Döviz Karşılığı Döviz Piyasası	60
4- Efektif Karşılığı Efektif Piyasası	60
5- Döviz Depo Piyasası.....	61
6- Türk Lirası Karşılığı Efektif Piyasası	62
7- Döviz Karşılığı Altın Piyasası	62
D- ZORUNLU DÖVİZ VE EFEKTİF DEVİRLERİ	63
V. BÖLÜM	70
YETKİLİ MÜESSESELERİN ETKİLERİ.....	70
A) MAKRO ETKİLERİ:.....	71
B) MİKRO ETKİLERİ:	71
1) Talep Etkisi.....	71
2) Fiyat Etkisi.....	72
3) Risk Etkisi.....	72
4) Reel Etkileri (Tampon Görevi).....	73
SONUÇ.....	75
YARARLANILAN KAYNAKLAR	79

TABLÖLAR

Sayfa No.

I. BÖLÜM

TABLO 1.1 1992 DÖVİZ VE FEKTİF PİYASALARI İŞLEM HACMI.....28

TABLO 1.2 1993 DÖVİZ VE EFEKTİF PİYASALARI İŞLEM HACMI29

II. BÖLÜM

TABLO 4.1 YETKİLİ MÜESSESELERİN 1990 YILI ZORUNLU DEVİRLERİ.....65

TABLO 4.2 YETKİLİ MÜESSESELERİN1991 YILI ZORUNLU DEVİRLERİ.....66

TABLO 4.3 YETKİLİ MÜESSESELERİN1992 YILI ZORUNLU DEVİRLERİ.....67

TABLO 4.4 YETKİLİ MÜESSESELERİN1993 YILI ZORUNLU DEVİRLERİ.....68

TABLO 4.5 YETKİLİ MÜESSESELERİN1994 YILI ZORUNLU DEVİRLERİ.....69

V. BÖLÜM

TABLO 5.1 YETKİLİ MÜESSESELERİN DÖVİZ İŞLEMLERİ73

ŞEKİLLER

I. BÖLÜM

ŞEKİL 1.1 İNTERBANK DÖVİZ EFEKTİF PİYASASI..... 10

ŞEKİL 1.2 İNTERBAK DÖVİZ EFEKTİF PİYASASINA MERKEZ BANKASI
MÜDAHELESİ.....26

ÖZET

Ülkemizde; ekonomimizin yönelimlerine göre Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki kararlarda yapılan bir dizi değişiklik ve 1989 yılında 32 sayılı karar ile izlenen politikalar sonucu aşamalı olarak dalgalı kur sistemine geçiş yapılmıştır.

Böylece dövizler devlet tekelinden çıkarılmış; yapılan deregölasyonlarla kişilerin serbest tasarruflarına imkan tanınmış, dövizlerin bankalar, özel finans kurumları, yetkili müesseseler, şirketler, hane halkı ve T.C. Merkez Bankası arasındaki akışkanlığına olanak tanınmıştır.

İnterbank döviz ve efektif piyasalarında T.C. Merkez Bankası, bankalar, özel finans kurumları ve yetkili müesseseler yer almaktadır.

Ülkemiz döviz ve efektif piyasalarında son derece önemli bir yer kazanan yetkili müesseselerin sermaye yapılarının güçlendirilmesine yönelik çalışmaların yapılması anlatılmaktadır. Ayrıca rekabetçi koşulların sürdürülebilmesi için Hazine ve T.C.M.B arasındaki yetkili müessese sayısındaki uyumsuzluğun giderilmesi ve satılan Devlet Tahvilleri'nin teminatlarına sayılmasına da değinilmektedir.

Öncelikli politikaların iyi tespit edilmesi, diğer ekonomik kararlarla çelişmeyi önleyici önlemlerin birlikte alınması, uluslararası döviz piyasaları ile bütünleşmiş bir piyasanın oluşturulması amaçlanırken Türk Lira'sından kaçış tehlikesi ve ülke rezerv durumunun gözönünde bulundurulması anlatılmıştır.

GİRİŞ

Ülkelerin üretim koşulları ve üretimi artırma isteklerinden başka üretim fazlalığına ulaşmaları, ihracatı, tüketim gereksinimleri ve olanağına kavuşma isteklerinden başka, girdi ve aragirdi mallar ithalatı doğurmuştur.

Bu sistemin işleyebilmesi için de ödeme aracı olan yabancı paraların ülkelerarası akışkanlığını, döviz transferleri sorununu ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda ülkeler kambiyo kontrol sistemleri uygulamış ya da halen günümüzde belirli kısıtlama, yasaklama ve müeyyide içeren kambiyo kontrol sistemleri uygulamaktadır.

Ülkemizde 1923 İzmir İktisat Kongresinde ilk kambiyo kontrol fikri tartışılmış ise de, ancak 1929 yılında kambiyo kontrol sistemine geçiş sayılan 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu çıkarılmıştır. Bununla birlikte, yaptırım yetersizliği nedeniyle bu kanun 1930 yılında değiştirilerek günümüzde de varlığını koruyan 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun (TPKKHK) çıkarılmıştır.

1937 yılında, 1947'ye kadar yürürlükte kalan ve takas işlemlerini düzenleyen 12 sayılı karar; 1955 yılında ihracata ilişkin hükümler ile döviz getirme yükümlülüklerini esasa bağlayan ve ülkedeki tüm dövizleri Maliye Bakanlığının emrine veren 14 sayılı karar ve 1962 yılında da ödeme sistemi esas alınarak hazırlanan ve 1983 yılına kadar yürürlükte kalan 17 sayılı karar çıkarılmıştır.

1970'li yıllarda Bretton WOODS sisteminin çökmesi sonucu, sabit kur paritelerinden vazgeçen sisteme dahil ülkeler, 1973 yılından itibaren aşamalı olarak paralarının değerini dalgalanmaya bırakmışlardır. Ülkemizde ise; ekonomimizin yönelimlerine göre Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki kararlarda yapılan bir dizi değişiklik ile 1983 yılında 28 sayılı Karar, 1984 yılında 30

sayılı karar, 1989 yılında 32 sayılı karar ile izlenen politikalar sonucu aşamalı olarak dalgalı kur sistemine geçiş yapılmıştır. Dövizler devlet tekelinden çıkarılmış; yapılan deregülasyonlarla kişilerin serbest tasarruflarına imkan tanınmış, dövizlerin bankalar, özel finans kurumları, yetkili müesseseler, şirketler, hane halkı ve T.C. Merkez Bankası arasındaki akışkanlığına olanak tanınmıştır.

Kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi politikaları sonucu ülkemizde de ulusal para otoritesi; ulusal paranın ülkenin ekonomik yapısına uygun olarak dalgalanmasını sağlayacak kurumsal düzenlemeleri belirlemektedir. Nitekim T.C. Merkez Bankası da yayımladığı sirküler ile FX piyasasında FX oranlarının belirlenmesini düzenlemiştir. Nisan 1990'da ise Türkiye, IMF'ye IMF anlaşma maddelerinden VIII. Maddenin 2, 3 ve 4. Fıkralarındaki yükümlülükleri yerine getirmeyi kabul ettiğini bildirmiştir. Buna göre, Türkiye "IMF'nin onayı olmaksızın cari uluslararası işlemlerdeki ödemelere sınırlamalar getirmekten, ayrımcı döviz kuru veya çoklu döviz kuru uygulamalarından kaçınacaktır."¹ Türkiye ayrıca kendi ulusal parasının konvertibilitesini sağlama yükümlülüğünü de almıştır. Yani Türk Lirasının, bir itibari değer üzerinden veya itibari değer üzerine oturtulmuş döviz kuru; veya makul ölçüler içinde belirlenmiş bir döviz kuru üzerinden değiştiriliyor veya kullanılabilir olması² sağlama yükümlülüğünü almıştır.

Bu kararın sonucu olarak FX piyasasının gelişmesi ve global FX piyasası ile bütünleşmesi sağlanmaya çalışılmakta, yasaklı dönemde oluşan yasadışı piyasa legal hale gelerek serbest piyasanın oluşturulması sağlanmaktadır.

Bu çalışma ülkemizde FX piyasalarının ortaya çıkış nedenlerini, piyasanın oluşumunu, fonksiyonlarını, günümüzdeki işleyişini incelemek, deneyimleri

¹ IMF Basın Bülteni, No. 90/14, 3 Nisan 1990, s.1

² Joseph Gold, The Fund's Concept of Convertibility, IMF, Pamphlet Series No.14, Washington D.C. 1977, s.1-2

aktarmak, döviz rezervlerimiz açısından serbest piyasanın yeri ve önemine dikkat çekmek amacıyla yapılmıştır.

Bu çerçevede ilgili kanunlar, uygulama talimatları, genelgeler, sirkülerler, bültenler, Raporlar, bankalar ve Bankalar Birliği yayınları ve basın haberlerinden yararlanılmış ve mümkün olduğunca fazla kaynağa ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, döviz hareketlerinin tarihsel gelişimi, döviz piyasalarının gelişmesi anlatılmıştır.

İkinci bölümde, yetkili müessese olgusu, tanım, faaliyet kapsamı, yetkili müesseseyi diğer finans kuruluşlarından farklı hale getiren işlevsel özellikler ile döviz bürosu ayrımı ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, Yetkili Müesseselerin Yapısal Özellikleri başlığı altında sermaye yapıları, işlem maliyetleri ve teminatları incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, yetkili müesseselerin piyasalardaki işleyişi ve zorunlu devirleri araştırılmıştır.

Beşinci bölümde, yetkili müesseselerin etkileri ve serbest piyasa ile bankalararası piyasa akışının düzenlenmesinde tampon görevi anlatılmıştır.

Son bölümde ise serbest piyasa ve bankalararası piyasaların oluşumları, döviz yönetimi, TL'den kaçış nedenleri hakkında bilgi verilerek yetkili müesseseler ile ilgili son değerlendirmelere yer verilmiştir.

I. BÖLÜM:

DÖVİZ PİYASALARININ MALİ ARACI KURULUŞLARI VE DÖVİZ EFEKTİF PİYASALARI

A- DÖVİZ PİYASALARININ MALİ ARACI KURULUŞLARI

Ülkemizde birçok kişi ve kuruluşun legal ya da illegal yollarla döviz alım ve satım işlemlerine aracılık etmesine karşın, döviz ve efektif piyasalarının yasal aracı kuruluşları:

- Bankalar,
- Özel Finans Kurumları,
- Yetkili müesseselerdir.

Bankalar ve özel finans kurumları çalışmamız kapsamında olmadığından burada yetkili müesseseler ve interbank döviz-efektif piyasaları ele alınacaktır.

B- DÖVİZ VE EFEKTİF PİYASALARI

1- Para Piyasası

Finansal piyasaların temel iki bölümünden biri olan para piyasası, kısa süreli fon arz ve talebini biraraya getirir. Bu piyasada alınan ya da satılan araçlar, para ve para benzeri (near money) araçlardır. Bu piyasada işlem gören finansal araçların vadesi bir yıldan azdır.³

³ Saniye Gümüşeli, Döviz Kuru ve Faiz Oranı Risklerinden Korunma Teknikleri, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No. 179, Ankara 1994, s. 21.

2- Serbest Piyasa

Serbest piyasada faaliyette bulunan kişi ve kuruluşlar; T.C. Merkez Bankası, ticari bankalar, özel finans kurumları, yetkili müesseseler, ticari şirketler ve hane halkıdır.

İstanbul Kapalıçarşı ve çevresini ifade eden, serbest piyasa denildiğinde akla "TAHTAKALE" gelmektedir. Merkezi, Kapalıçarşı'nın içindeki "Ağa Sokaktır". Efektif alım-satım işlemleri "spot" olarak ihale usulüne benzer bir yöntemle yapılmaktadır. Yasaklı dönemden kalma bir alışkanlıktan dolayı işlem gören efektifler; Amerikan Doları tam, Alman Markı çeyrek, İsviçre Frangı çukulata, İngiliz Sterlini kraliçe, İtalyan Lireti makarna, Fransız Frangı Pejo, Hollanda Florini gül, Avusturya Şilini şilte diye isimlendirilmektedir. Tahtakale, geçmişte yasadışı olarak algılanmış, günümüzde ise organize döviz, efektif ve altın piyasalarında etkin olarak işlem yapılabilen yasal bir piyasa olarak algılanmaktadır. Bu piyasada döviz büfelerinin birbirine yakın olması işlem hacmini yoğunlaştırmış ve günümüzde Tahtakale somut bir mekan olmaktan çok, soyut bir kavram haline dönüşmüş, Kapalıçarşı'da ve çevresinde bulunan döviz büfeleri serbest piyasanın dinamik güçleri olmuşlardır.

Kambiyo rejiminin yasakçı olduğu yıllarda döviz alım satım ve altın işlemlerini yasal olmayan yollardan yapan kişiler ve kuyumcular, Kapalıçarşı döviz ve altın fiyatlarını oluşturmak için İsviçre'den, İngiltere'den, Beyrut'tan şifreli telgraf ile döviz ve altın fiyatlarını alıp, Kapalıçarşı çevresindeki Muhafaza Sokak, Çuhacıhan Sokak ve Ağa Sokak'ta toplanıp, yurt dışı döviz ve altın fiyatı ile oluşan talebi de dikkate alarak döviz ve altın fiyatlarını belirlemişlerdir.

Kapalıçarşı döviz ve altın borsasının kendine özgü kuralları, alışveriş yöntemleri ve sözleşmeleri olup, karşılıklı güven unsuruna dayanmaktadır.

Bu sokaklarda gerçekleşen işlemler sırasında herhangi bir evrak veya makbuz verilmemekte, işlemler yüzyüze sözlü olarak yapılmaktadır. Alım ve satımlardan

kesinlikle dönölmez ve taahhütlerin zamanında yerine getirilmesi söz konusudur. Bu taahhütlerin zamanında yerine getirilmemesi halinde doğacak zararlar taraflarca birbirlerinden tazmin edilmektedir. Bu zararların tazmin edilmemesi halinde ise o esnafın kredibilitesi tamamen düşmekte ve piyasa dışına itilmektedir.

Kapalıçarşı döviz ve altın piyasalarında gerçekleşen işlem çeşitleri:

- Para peşin, mal⁴ öğleye,
- Para, mal öğleye,
- Para peşin, mal akşama,
- Para, mal akşama,
- Para peşin, mal yarına,
- Para, mal yarına.

Bu işlemlerde fiyat, spot döviz ve altın fiyatı olabileceği gibi fiyatların yükselme ve düşme beklentileri ile ilgili spekülasyon de olabilmektedir.

O dönemde Kapalıçarşı döviz borsası işlem hacmi yıllık 500 milyon dolar iken günümüzde ise işlem hacmi günlük 8-10 milyon dolara kadar çıkmıştır.

1984 yılında yapılan yasal düzenleme sonucu T.C. Merkez Bankası'na altın ithal etme yetkisi verilmiş ve bu karardan sonra 15 Aralık 1984 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan bir genelge ile Merkez Bankası'nın isteyen herkese TL.sı karşılığında altın satacağı açıklanmış 1 kilogram'a kadar değişen ağırlıklarda külçe altın satışlarına başlanmıştır. Satış fiyatı Zürih Borsası ve diğer uluslararası altın borsalarındaki fiyatlar ile doların resmi kuru dikkate alınarak oluşturulmuş ve bu durum Merkez Bankası'nın önünde uzun kuyruklar oluşmasına yol açmış, hatta

⁴ Söz konusu mal bazı işlemlerde döviz, bazı işlemlerde altındır.

kuyruklarda kuyumcu olmayan kişiler de yer alıp sıralarını satarak para kazanmışlardır. Bu altın satışlarından zarar ettiğini anlayan Merkez Bankası bir süre sonra altın satış işlemlerini durdurmuş ve Tahtakale döviz fiyatlarını dikkate almıştır.

Türkiye'ye kaçak olarak getirilen altınların paraları Tahtakale döviz borsasından satın alınan dövizlerle ödenmiş, bazı günler döviz fiyatlarındaki artış ve azalışlar altın fiyatlarını, bazı günler altın fiyatlarındaki artış ve azalışlar döviz fiyatlarını etkilemiş ve bu iki piyasa arasında kuvvetli bir ilişki oluşmuştur.

Türkiye'de altın piyasası karaborsa döviz piyasasıyla içiçe olup onu besleyen bir nitelik taşımış, döviz kaybına yol açtığı ve ülkenin tasarruf potansiyelinin bir bölümünün ekonomiyeye kazandırılmasını önlediği için ekonomi dışı kalmış bir sektör durumundadır.⁵

Dünyada da Tahtakale piyasasına benzer piyasalar mevcut olup "Black Markets" olarak anılmaktadır.

Bu piyasaların zayıf, yarı kuvvetli ve kuvvetli etkileri olabileceği incelenmiştir.

Eğer serbest piyasa döviz fiyatları, bankaların döviz fiyatlarının altında ise piyasa etkisi zayıftır. Bu durumda bir kıymetin cari fiyatı, fiyatların geçmişteki düzeyini yansıtır. Ancak, geçmişteki fiyat hareketlerini analiz ederek gelecekteki fiyatlar hakkında doğru tahmin yapılamaz.

Eğer serbest piyasa döviz fiyatları, bankaların döviz fiyatlarına yaklaşır ya da eşitlenir ise piyasa etkisi yarı kuvvetlidir. Bu durumda enflasyon oranlarına, para programına, faiz oranlarına ve ödemeler dengesi rakamlarına ilişkin resmi açıklamalar anında döviz kurlarına yansır.

⁵ Dünyada ve Türkiye'de Altın, Türkiye İş Bankası, İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, İstanbul, Mart 1990, s.94

Eğer serbest piyasa döviz fiyatları, bankaların döviz fiyatlarının üzerinde ise, piyasa etkisi kuvvetlidir. Bu durumda bütün etkili bilgiler cari döviz kurlarını kontrol eder.

Türkiye'de bu piyasanın döviz kurları üzerindeki etkisinin zayıf olduğu yönünde görüşler vardır.⁶

Ancak, serbest piyasa fiyatları yükseldiğinde bankalar da bu piyasaya uyarak kendi fiyatlarını yükseltmekte, serbest piyasa fiyatları düşünce ise fiyatlarını aşağı çekmekte ve Merkez Bankası'nın serbest piyasaya müdahalelerinden de serbest piyasa fiyatları yönünde etkilenmektedirler. Bu durum da bu piyasanın etkisinin yarı kuvvetli olduğunu ortaya koymaktadır.

Serbest piyasa organize bir piyasaya dönüştükten sonra interbank döviz-efektif piyasası ile entegrasyonu sağlanmış, bu piyasada spekülasyonlara karşı Merkez Bankası gerektiğinde efektif satışlarıyla müdahale ederek etkili olmuştur.

3- İnterbank Döviz ve Efektif Piyasası

Döviz ve altın alım-satım işlemlerini yasal olmayan yollardan yapan kişiler ve kuyumcular serbest piyasa organize bir piyasa haline dönüştükten sonra azalmış, bu piyasanın kuralsız bir piyasa olmadığı, fiyatların belli piyasa kuralları çerçevesinde oluşması gerektiği, arz ve talebin bu kurallar içerisinde bir araya geldiği ortaya çıkmıştır.

Döviz piyasaları tüm piyasalarda olduğu gibi alıcıların-satıcıların mevcut olduğu ve karşılaştıkları yerdir. Döviz piyasasının fiziksel olarak bir yeri yoktur. T.C. Merkez Bankası, yurtdışı bankalar, bankalar, özel finans kurumları ve yetkili müesseselerden oluşur.

⁶ Kürşat Aydoğan, Weak Form Efficiency in the Black Market Exchange in Turkey, Yapı Kredi Economic Review 4, (2) Ocak 1990, s.31

Döviz piyasalarını diğer finansal piyasalardan ayıran en önemli özellik, ulusal para otoritesinin bu piyasalarda düzenleyici ve müdahaleci bir rol üstlenmiş olmasıdır.

Ülkemizde kambiyo rejimi, değişen ekonomik koşulların ortaya çıkardığı ihtiyaçlara uygun olarak serbestleştirilme politikaları ile günümüze kadar gelmiştir. 1980 öncesinde döviz kullanma yetkisi yalnızca T.C. Merkez Bankasına aitti. Bankaların ise döviz yönetiminde etkinlikleri son derece sınırlıydı.

Organize bir piyasanın bulunmayışı nedeniyle kişiler ve şirketler döviz ihtiyaçlarını gayriresmi piyasa olan Tahtakale'den karşılamaktaydılar. Bu durum da döviz ve altın kaçakçılığına sebep olup 1980 yılına kadar sürmüştür.

1980 yılından sonra ise uygulanmaya başlanan esnek kur ve ihracatı teşvik politikaları dövize olan talebi daha da artırmış bunun sonucunda da kambiyo rejimi ileride anlatacağımız değişikliklere uğramıştır.

İnterbank Döviz Piyasası (FX) 8 Ağustos 1988'de günlük kur belirleme yöntemi ile açılmıştır. 14 Eylül 1988'de Türk Lirası-Döviz (TLFX) ve Türk Lirası-Efektif (TLFC) ticareti başlamıştır. FX altın bölümü 28 Mart 1988'de deneysel olarak başlamış, 10 Nisan 1989'da resmen açılmıştır.⁷

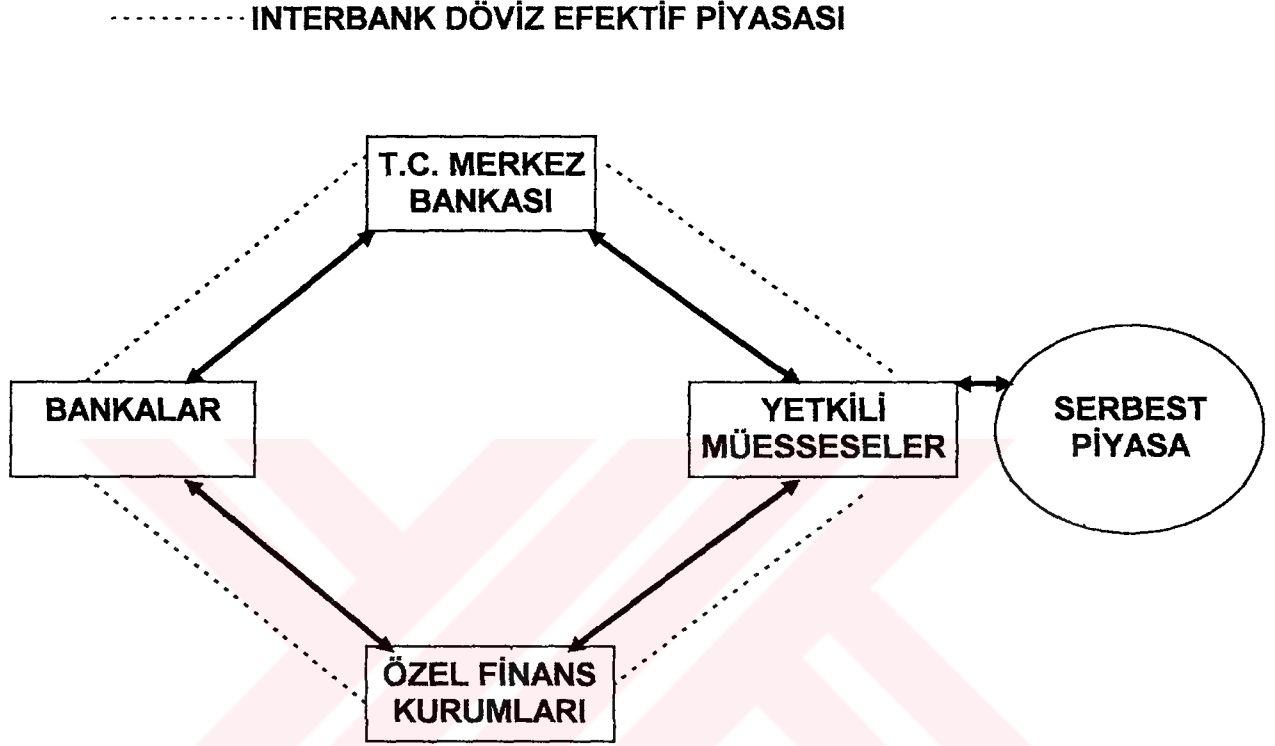
Türk döviz rejiminin müdahaleci yapısının değiştirilerek liberalleştirilme çalışmaları sonucu döviz ve efektif fonlarının Türk Lirası karşılığında alınıp satıldığı interbak döviz-efektif piyasası Merkez Bankası gözetiminde kurulmuştur.

⁷

Melike Altinkemer, Nesrin Danışman, Asım Erdilek, Nihal İnag, Report On The Turkish Interbank, Foreign Exchange, Foreign Currency (Banknote)-Gold Market, Ankara, 3 Aralık 1990, s:1

Aşağıda interbank döviz-efektif piyasası şekil olarak gösterilmektedir.

ŞEKİL 1.1 *

İnterbank döviz-efektif piyasası şekilde belirtilen T.C. Merkez Bankası gözetiminde bankalar, özel finans kurumları ve yetkili müesseselerin birbirleri ile ya da kendi aralarında (örneğin bir bankanın başka bir bankayla) gerçekleştirdikleri döviz efektif işlemlerinden oluşmaktadır.

Döviz ve efektif piyasalarına, bankalar, yetkili müesseseler ve özel finans kurumları katılabilmekte, ancak bu ajanların katılma koşullarında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Hepsinden döviz pozisyonlarını Merkez Bankası'nın genelge ve talimatlarına uygun olarak yönetmeleri, Merkez Bankası'na olan döviz yükümlülüklerini tamamıyla yerine getirmeleri ve bu piyasalarla ilgili taahhüt ve sözleşmeleri imzalamış olmaları istenmekte ayrıca bankalardan, açık piyasa işlemleriyle bankalararası para piyasalarına katılmış olmaları ve Merkez Bankası

* Şekil tarafımdan hazırlanmıştır.

şubelerinden en az birinde devlet iç borçlanma senedi deposu açtırmış olmaları aranmakta; yetkili müesseselerden ise yurt içinde Türk Lirası ödeme ve tahsilatlarını gerçekleştirecekleri bir banka ile yaptıkları anlaşmayı ve Merkez Bankası'nın ilave denetimini kabul ettiklerini gösterir bir belgeyi göndermeleri istenmektedir.⁸

Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'ndaki (TPKKHK) 32 Sayılı Kararname ile döviz ve kıymetli madenlerle ilgili yapılan değişiklikler Türk Lirasını kısmen konvertibl hale getirmiş ve ekonomimizi daha fazla liberalleştirmiştir.

Tüm bu gelişmelerle birlikte, bankacılık teknolojisindeki yeni bir takım araçlar (Reuters ve Telerate ekranları gibi) Türkiye'de de kullanılmaya başlanmıştır.

Ülkemizde de ulusal para otoritesi; ulusal paranın ülkenin ekonomik yapısına uygun olarak dalgalanmasını sağlayacak kurumsal düzenlemeleri belirlemektedir. Nitekim, T.C. Merkez Bankası da yayımladığı sirküler ile FX piyasasında FX oranlarının belirlenmesini düzenlemiştir.

Bu kararın sonucu olarak FX piyasasının gelişmesi ve global FX piyasası ile bütünleşmesi sağlanmaktadır. Böylece, interbank TLFX ve TLFC piyasasının kurulması ve döviz ve efektif fonlarının Türk Lirası karşılığında alınıp satıldığı piyasa T.C Merkez Bankası önderliğinde açılmıştır.

Merkez Bankası bu piyasalarda genellikle "broker"⁹ olarak yer almakta ve işlemler; bankaların, özel finans kurumlarının ve yetkili müesseselerin "dealer"ları¹⁰

⁸ Melike Altinkemer, Ekonomiye İzleme ve İstatistik Çalışmaları (1988-1992) Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, s.180.

⁹ Broker: Döviz-efektif piyasasında alıcı ve satıcıları karşı karşıya getiren kişi ve kurumlardır.

¹⁰ Dealer: Döviz-efektif piyasalarında alım-satım işlemini yapan kişi.

aracılığıyla her piyasanın ayrı "Reuters"¹¹ sayfasında ilan edilen alış-satış miktarı ve fiyatlarıyla mutabık kalınarak "dealing room"larda¹² yapılmaktadır.

Reuters monitöründeki TLF¹³ sayfası aşağıda gösterilmektedir:

16-FEB-1995 14:27

REUTERS						Thursday, 16		
TLFX=						USD0.5 VAL TDY		
RIC		Bid/Ask	Contributor	Loc	Srce	Deal	Time	High
TRL=FBIT	↓	41210/1270	FINANSBANK	IST	FBIT	FBIT	11:42	
TRL=SAMU	↓	41190/1270	SAMBA	IST	SAMU	SAMU	11:54	
TRL=GATS	↓	41210/1260	GARANTI BANK	IST	GATS	GBIT	12:22	
TRL=EXIM	↓	41190/1240	EXIMBANK	ANK	EXIM	EXIM	12:16	
TRL=CHMT	↓	41200/1260	CHEMICAL BK	IST	CHMT	CHMT	11:25	
TRL=TUIS	↓	41195/1255	TUTUNBANK	IST	TUIS	TUIT	11:44	
TRL=BEXT	↓	41200/1260	BANK EXPRESS	IST	BEXT	BEXT	09:25	
TRL=CITT	↓	41200/1260	CITIBANK	IST	CITT	CIIT	11:45	
TRL=SGIT	↓	41200/1270	SOC GENERALE	IST	SGIT	SGIT	11:55	
TRL=KRFZ	↑	41200/1250	KORFEZ BANK	IST	KRFZ	KRFZ	11:32	

Bunun yanında, ülkedeki yüksek altın talebini karşılamak, kaçakçılığı önlemek, altın ithalini düzenlemek ve tekel altında toplamak, altın ithalatından gelen geliri hazineye aktarmak ve iç piyasada altının uluslararası standart ve fiyatlarda alınıp satılmasını sağlamak amacıyla TCMB, interbank altın piyasasının da (CBTO)¹⁴ oluşturulmasına karar vermiştir.

¹¹ Reuters: Bir uluslararası telekomünikasyon ağı.

¹² Dealing Room: Döviz-efektif alım-satımlarının yürütüldüğü merkez, alım-satım odası.

¹³ Türk Lirası-Döviz sayfası olup, bu sayfalarda bankalar çift taraflı kotasyon (döviz alış fiyatı, döviz satış fiyatı) vermektedir.

¹⁴ Reuters sisteminde yer alan Merkez Bankası'nın (Central Bank of Turkey) alfabetik olarak CBTA'dan başlayan ve CBTZ'de son bulan sayfalarından biri olup, uluslararası altın fiyatlarını göstermektedir.

Bu amaçla interbank altın piyasası 28 Mart 1989'da deneysel bazda, 10 Nisan 1989'da da resmen açılmıştır. Bugün T.C. Merkez Bankası tarafından ithal edilen uluslararası standart ve fiyatlara uygun altın satışları yetkili müesseseler aracılığıyla döviz ve efektif karşılığı yapılmaktadır.

Aşağıda Reuters monitöründeki CBTO sayfası gösterilmiştir.

0600 THE CENTRAL BANK OF TURKEY ANKARA TEL 0312-309 1970/9 CBTO				
DÖVİZ VE EFEKTİF PİYASASI**GOLD MARKET TLX 44031				
PIYASAHIZ		ACILIKTIR	OCT 27 1994	
VL CCY/W BID/OFFER	LATEST	LDN FIX/PREVIOUS	NOT	
27 US/OZ 389.10/60		AM	-----/388.80	
28 US/OZ 389.10/60		PM	-----/388.90	
31 US/OZ 389.10/60				
LONDON FIXING		ZH POOL		
ICIN EK SDN	DASVURU	ST/KG	15450-15700	
A.M. 12.00	P.M. 16.55	PREV	15450-15700	
1 KG MALİYET	27 USD	US/OZ	388.00-391.00	
12.5 KG KAL	17 USD	PREV	387.50-390.50	
RKZ CRTJ				
Printing to PCL / HP LaserJet on COM1: ...				
Cancel		CBTO		REUTERS

İnterbank TLFX piyasası 1988 yılında, CBTO altın piyasası da 1989 yılında kurulmuştur. Bu piyasalarda T.C.Merkez Bankası tarafından kabul görmüş 21 yetkili müessese mevcuttur. 1991 yılına kadar Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca faaliyet izni verilen kuruluşlarla T.C. Merkez Bankası'nda işlem yapma yetkisi bulunan kuruluşların sayısında pek bir fark yoktu. 1991 yılının sonuna kadar bu böyle devam etti. Ancak 1992 yılında Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın faaliyet izni verdiği kuruluşların sayısında çok büyük ölçüde bir artış gözlemlendi. Bu sayı 1992 yılında 192'ye çıktı, 1993 yılında 306'ya, 1994 yılında 593'e ulaşmıştır¹⁵.

¹⁵

Gülten Tınaz (T.C. Merkez Bankası Döviz ve Efektif Piyasaları Müdürü), Döviz Piyasalarında Döviz Bürolarının Yeri ve Önemi Paneli, Bildiriler ve Tartışmalar, Yetkili Döviz Müesseseleri Yöneticileri Derneği, Yayın No. 1, Ankara 1994, s.34

T.C. Merkez Bankası tarafından interbank piyasalarına kabul edilen kuruluş sayısında aynı ölçüde artışa izin verilmemiş, ancak bu sayı 1994 Aralık ayı sonunda 54'e çıkarılmıştır.

İnterbank TLFEX piyasasında kabul görmemiş olmakla beraber, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığından izin alıp faaliyet gösteren 593 yetkili müessesenin olması döviz talebi yaygınlaştırmakta ve körüklemektedir. Bu durum döviz fiyatlarını yükseltme yönünde etkilemektedir. Döviz fiyatlarındaki bu değişimler herhangi bir malın fiyatındaki değişimlerden çok daha önemlidir, çünkü bu değişimler diğer malların fiyatlarını da yükseltme yönünde etkilemekte ve dolayısıyla tüm ekonomi bu durumdan etkilenmektedir.

Bunun yanı sıra, interbank piyasası dışında kalan yetkili müesseseler T.C. Merkez Bankası'nın altın, döviz ve efektif satışlarından yararlanamamaktadır. Bu durumda T.C. Merkez Bankası piyasalara müdahale ettiğinde aşağıdaki Reuters haberinde olduğu gibi etkili olamamaktadır.

12:57 EFEKTİF SATISINA RAGMEN CARSIDA FIYATLAR TUTUNUYOR
İSTANBUL, 24 EKİM (REUTER) - MERKEZ BANKASI'NIN BU SABAH DOVİZ VE EFEKTİFE MUDAHİLESİ BANKALARARASI VE CARSIDA FIYATLARI ASAGI CEKTI.
YETKİLİLER CARSIYA ANADOLU'DAN EFEKTİF TALEBİ GELDİĞİNİ, SATISLARA RAGMEN ALICI İLİ OLDUGUNU BELİRTİYORLAR.
DOLAR GÜN İCİNDE EN YÜKSEK 35,710 LIRAYI, MARK İSE 23,820 LIRAYI GORDUKTEN SONRA MUDAHİLE İLE DOLAR 35,650 LIRA, MARK İSE 23,770 LIRA CİVARINDA İŞLEM GÖRÜYOR
REUTER [NİST0379]

Ayrıca interbank altın piyasası dışında kalan 593 yetkili müessese interbank altın piyasasında işlem yapamamakta, altın ihtiyaçlarını piyasada işlem yapma yetkisi olan yetkili müesseselerden karşılamaktadırlar.

Ülkemizde organize ve resmi piyasayı kuruluş nedenleri ve tarihsel gelişimi açısından iki bölümde inceleyebiliriz.

3.1 1980 Yılı Öncesi

1980 yılı öncesi bankaların döviz yönetiminde etkinlikleri oldukça sınırlı idi. Döviz kullanma ve bulundurma yetkisi yalnızca T.C. Merkez Bankası'na (TCMB) ait bulunmaktaydı.

1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nun (TPKKHK) tanıdığı süre içerisinde Türkiye'de yerleşik kişiler kazandıkları döviz yetkili bir bankaya satmakla yükümlüydüler. Bu kişiler aynı kanun gereğince döviz yanlarında taşıyamazlar, harcayamazlar, evlerinde saklayamazlardı.

Bankalar ise döviz alım satım işlemlerini kendilerine tanınmış kısıtlı bir yetki çerçevesinde TCMB namına yaparlardı. Aldıkları dövizler Merkez Bankası'nın gösterdiği hesaba girer, sattıkları dövizler ise yine Merkez Bankası'nın hesaplarından, Merkez Bankası'nın verdiği otorizasyona dayanarak transfer edilirdi. Bunun doğal sonucu olarak da kur farklarından oluşan kâr ve zarar Merkez Bankası'na ait olurdu. Kişiler ve bankalar arbitraj yapamazlar, kur farklarından olumlu ve olumsuz olarak etkilenemezlerdi.¹⁶

Ancak yabancı paraların ülkeler arası akışkanlığında gelişmekte olan ülkelerin kambiyo kontrol sistemleri kısmi ya da katı sınırlamalar getirmektedir. Hatta bazı ülkelerde döviz piyasası 1980 öncesinde Türkiye'de olduğu gibi sadece Merkez Bankası ve diğer kamu kuruluşlarından oluşmaktadır. Gelişmiş Batı ülkelerinde döviz piyasalarının çalışmasında ise kişilerin ve kurumların döviz piyasalarında işlem yapmalarını engelleyici kurallar olmamaktadır.

¹⁶ Şenay Eryürek, Döviz Pozisyonu ve Ticareti, Anadolu Bankası Eğitim Yayınları, İstanbul 1987, s.2.

Bununla birlikte dünya konjonktüründe ABD'nin dış ticaret dengesindeki açığın sürekli olarak artış göstermesi ve büyük olasılıkla Japon dış ticaret dengesindeki fazlalıktan kaynaklanıyor olması karşısında ABD Japonya'nın korumacı bir dış ticaret uygulamakta olmasını eleştirirken, AT ülkelerini de kamu ihalelerinde Topluluğun dışında olan ülkelere eşit fırsat tanımadıkları şeklinde eleştirmektedir. ABD'nin dış ticaret açığının kapatılması yönündeki girişimlerinin ise uluslararası döviz piyasalarının dalgalanmasına yol açtığı düşünülmektedir.

Esnek kur sistemi özellikle serbest dalgalanma şekliyle yapısında piyasa ekonomisi felsefesini içeren bir sistemdir. Adam Smith'e kadar uzanan geçmişi ile serbest piyasa mekanizmasının "görünmez el" yardımı ile en etkin kaynak tahsisini en düşük maliyetle gerçekleştirdiğini, buna karşılık otomatik denge mekanizmasına yapılacak herhangi bir müdahalenin ekonomiyi optimumdan uzaklaştırdığını kabul eden görüşler, esnek kur sistemini savunurken tezlerini bu temel ilkeye dayandırmakta, serbest rekabet piyasasının arz edilen ve talep edilen miktarları eşitleyen fiyatı oluşturacağını iddia etmektedir. Eğer bir ülkede kıtlık yaratılmak isteniyorsa yapılacak şey, fiyatları gerçekte olabileceğinden yüksek seviyede sabitleştirmektir. Görüşler öyledir ki aynı şekilde eğer döviz kuru sabit tutulursa döviz piyasalarında kıtlık veya fazlalıklar ve bağlantılı olarak ödemeler bilançosu sorunları ortaya çıkabilir. Oysa sabit kur sistemi yerine esnek kur sisteminin benimsenmesi, bu sorunların çözümünü sağlayacaktır.¹⁷

İktisadi güçlüklerin nedeni esnek kur sistemi midir, değil midir soruları, esnek kur sisteminin yanında veya karşısında olan görüşlerin başlıca çıkış noktalarını oluşturmaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, ister esnek kur sistemini savunuyor olsun, isterse karşısında bir görüş savunuyor olsun, birçok iktisatçı

¹⁷ Freidman, Milton and Roosa Robert, The Balance of Payments Free vs. Fixed Exchange Rates, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington, D.C., 1967, s.14.

başarılı olamayan deneyimlerin nedenini salt esnek kur sistemi değil, piyasa arz ve talep koşullarını belirleyen etkenlerin istikrarsızlığı olduğunu ifade etmektedirler.¹⁸

Uluslararası döviz piyasalarının işlem hacmi son birkaç yılda çok büyük artışlar gösterdi. Kaydedilen artış, bu piyasaların önemini gün geçtikçe artırırken hükümetlerin piyasaya müdahaleleri ise büyük işlem hacmi içinde etkisiz kalıyor. Daha etkili hale gelen spekülasyon yönelimleri ise döviz kurları ve faiz oranlarını dalgalandırarak ülke ekonomilerinin iç dengelerini sarsan sonuçlar doğmasına neden oluyor. 1989 yılında 650 milyar Dolar olarak gerçekleşen uluslararası döviz piyasası işlem hacmi, 1992 yılında neredeyse ikiye katlanarak 1 trilyon Doları aştı. İşlem hacmindeki bu artış uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren spekülasyoncuların piyasaları önemli ölçüde yönlendirmesine neden oluyor. Baskıya uğrayan para birimleri ise merkez bankalarının fahi yükseltmeleriyle belirli ölçüde korunabiliyor. Bu nedenle spekülasyoncular bir para birimini değerlendirirken ülke ekonomisinin gücünden çok, hükümetin faiz oranlarını kısa vadede koruyup korumayacağına önem veriyorlar¹⁹

Sabit döviz kuru sisteminde kur değişikliği devalüasyon ve revalüasyon şeklinde tanımlanır. Ulusal paranın, yabancı paralar karşısında değerinin düşürülmesine devalüasyon, değerinin yükseltilmesine revalüasyon denir. Serbest kur sisteminde Türk Lirası'nın değerinin değişmesi, değer kazanması ve değer kaybetmesi şeklinde olur.²⁰

Ülkemizde de 1930 yılında kambiyo kontrol fikrinden bu yana döviz kurlarına baktığımızda; ulusal para otoritesinin öngörüsüne göre alınan kararlarla zaman

¹⁸ Sema Kalaycıoğlu, Esnek Kur Sistemi ve Türkiye Uygulaması, Üçdal Yayınevi, 1983, s.18.

¹⁹ Nuran Durmaz, Uluslararası Döviz Piyasaları, Bankacılar 12, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Temmuz 1993, s.5.

²⁰ Demir Demirgil, Türkiye'de Parasal Göstergeler ve Ekonomik Gelişmeler, İstanbul Ticaret Odası, Ekonomik Yayınlar Dizisi:15, Temmuz 1983, s.64.

zaman devalüe edilerek fiyatı belirlenen ve “sabit kur sistemi” olarak tanımlanan politikaların uygulandığını görmekteyiz.

Ancak kambiyo rejiminde, değişen dünya ekonomik koşullarının ortaya çıkardığı ihtiyaçlara uygun olarak serbestleştirme politikalarına ihtiyaç duyulmuş ve 1980 yılından sonra liberalleşmeye yönelik değişiklikler yapılmış, döviz-efektif piyasalarının kurulmasıyla günlük döviz kuru belirlenmesi yöntemi benimsenmiştir.

3.2 1980 Yılı Sonrası

Sabit döviz kuru sistemi herhangi bir fiyat destek sistemi gibi çalışmaktadır. Piyasadaki arz ve talebe göre fiyatı tesbit eden talep fazlasını karşılamak veya arz fazlasını satın almak durumundadır. Bu işlemleri yapabilmek için Merkez Bankaları döviz ve altın rezervleri bulundurmaktadır. Altın döviz karşılığında satılabilmektedir. Ancak bir ülke ödemeler bilançosunda sürekli olarak açık verirse Merkez Bankasının er veya geç döviz rezervleri tükenecektir. Bu noktaya varılmadan önce Merkez Bankası sabit döviz kurunu muhafaza edemeyeceğine kanaat getirmekte ve Türk Lirasını döviz karşısında devalüe etmektedir. Türkiye son çeyrek yüzyılda 1958’de, 1970’de , 1979’da ve 24 Ocak 1980’de önemli ölçülerde devalüasyonlara gitmiştir.²¹

1980 yılının en önemli ekonomik olayı 24 Ocak kararlarıdır ve bu kararlarla faizler serbest bırakılmıştır.

29 Mayıs 1980 tarihinde 8-909 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile enflasyon oranının çok çok altında kalan ve tüketimi teşvik eden, düşük faiz oranlarının 1 Temmuz 1980’den itibaren serbest bırakılması kararlaştırılmış ve %20-30 seviyelerinde seyreden 1 yıl vadeli mevduat faizi %70 seviyelerine ulaşmıştır. Yıkıcı faiz yarışının önlenmesi için bankalararasında yapılan centilmenlik anlaşmaları çok

²¹

Demir Demirgil, Türkiye’de Parasal Göstergeler ve Ekonomik Gelişmeler, İstanbul Ticaret Odası, Ekonomik Yayınlar Dizisi:15, Temmuz 1983, s.63.

kısa sürmüş, yüksek faiz oranları, birikimcilere uzun yıllar sonra ilk kez enflasyon oranının üstünde pozitif reel faiz getirmeye başlamıştır. Bankaların toplam mevduatı ise 1980'de 745,5 milyar Liradan, 1981 ve 1982'de sırasıyla 1.509,5 ve 2.297,2 milyar Liraya ulaşmıştır. Faiz oranlarının yükselmesi ile birlikte kaçınılmaz olarak borsa bankerlerinin yanısıra örgütsüz bir banker piyasası oluşmuş, yüksek faizlerle toplanan paralar, yüksek kredi faizleriyle firmalara aktarılmış, daralan talep ve piyasa sonucunda alınan krediler faizlerini ödeyecek kârları dahi sağlayamamıştır. Çoğunlukla ödenmeyen ana paralar ise, bankerler olayı denilen bunalımın patlamasına yol açmıştır.²²

Herhangi bir kural ve denetimden yoksun olan bu bankerlik piyasası halkın elindeki menkul ve gayrimenkulü sattırarak, yüksek faiz umuduyla milyarca lira toplayıp banker skandalını yaşatmıştır.

Bankacılık sisteminde ise öncelikle vadeli tasarruf mevduatına uygulanan faiz oranlarının yükseltilmesi, halkın elindeki altınların çözülmesine yol açmış ve bu dönemde altın fiyatları dünya altın fiyatlarının altına düşmüştür. Temmuz 1980 ile Haziran 1982 yılları arasında Türkiye'den yurt dışına büyük altın çıkışı gözlenmiştir. Kapalıçarşı'daki döviz ve altın tüccarları bu dönemde Türkiye'den çıkan altın miktarının 200-250 ton olduğunu belirtmişlerdir.

1980 yılından sonra uygulanmaya başlanan esnek kur ve ihracatı teşvik politikaları çerçevesinde spekülâtif ve yatırım amaçlı altın talebi azalmış, dövize yönelik talep artmıştır. 5 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konan istikrar programı ekonomik darboğazların liberal yaklaşımla aşılmasını öngörmüş, kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi politikaları sonucunda ise dış sermaye hesaplarına tanınan serbestiler uzun dönemde ekonominin serbest piyasa koşullarına göre işleyen bir

²²

Akbank Kültür Yayınları, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, 1923-1978, İstanbul, Apa Ofset Basımevi, 1980, s.517

yapıya kavuşmasını ve Merkez Bankası gözetiminde döviz-efektif piyasalarının kurulmasını gündeme getirmiştir.

Döviz ve efektif piyasaları organize edilirken aşağıdaki amaçlara yönelinmiştir:

- a) Yeni para piyasası enstrümanları kazanarak T.C. Merkez Bankası'nın para politikasının iyileştirilmesi ve istikrara kavuşturulması,
- b) T.C. Merkez Bankası ve bankaların döviz ve genel likidite pozisyonlarını daha iyi belirleyebilmeleri,
- c) T.C. Merkez Bankası aracılığıyla dünya fiyatlarında altın satma yoluyla altın kaçakçılığının önlenmesi,
- d) Oluşan çarpık kur sistemini optimum hale getirmek,
- e) Atıl fon maliyetinden kurtulmak,
- f) Bankaların muhabirlerine yaptıkları efektif sevkiyatlarının tek elden yapılmasına imkan tanıyarak ekonomiyi gereksiz maliyetten kurtarmak,
- g) Uluslararası organize para ve sermaye piyasalarına uyum sağlamak ve bu piyasalarda işlem yapabilmek,
- h) Kayıt dışı kalan döviz hareketlerini bir belge düzenine kavuşturarak yasadışı Tahtakale piyasasını organize serbest piyasa haline dönüştürmek.

Değişen ekonomik koşulların sonucu kambiyo rejimi aşağıda anlatacağımız şekilde değişikliklere uğramıştır.

1567 sayılı yasaya ilişkin 29 Aralık 1983 yılında 28 sayılı Kararname ile bankalara, T.C.Merkez Bankası tarafından ilan edilen günlük resmi kurun %0.6 altında ve üstünde ($\pm$) alım satım yetkisi tanınmıştır (madde 1).

Döviz işlemlerini Merkez Bankası'nca belirlenen konvertibl dövizler üzerinden yapma yetkisi tanınmıştır (madde 6).

1984 yılı başlarına kadar bu durum sürdürülmüş olup, 28 sayılı Kararnamenin yerine geçecek 30 sayılı Kararname çıkarılmıştır. Bu kararname ile T.C. Merkez Bankası'na altın ithal ve ihraç etme yetkisi ve Türkiye'de alım-satım izni tanınmıştır. Ayrıca 30 sayılı kararname ile bankalara yalnızca ticari hesaplarda en fazla üç ay vadeli forward döviz piyasası işlemleri yapma yetkisi tanınmıştır.

1985 yılı Haziran ayında ise T.C. Merkez Bankası'nın yayımladığı bir genelge ile bankaların döviz kurlarını serbestçe belirlemelerine mücade etmiş ve Türk Lirasını dalgalanmaya bırakmıştır.

Ancak bu durum 14 Mart 1986 krizine kadar sürmüştür. Bu dönemde bankalar dış döviz yükümlülüklerini yerine getirebilmek için serbest piyasaya başvurmak mecburiyetinde kalmışlardır.

Döviz talebi artıran en önemli etkenlerden biri o dönemde yoğunlaşan dış borç taksitleri olmuştur.

Merkez Bankası dış borç ödemeleri için döviz ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bankalara kesin alışını yaptıkları dövizlerin %20'sini takip eden ayın son iş gününe kadar Merkez Bankası'na devretme yükümlülüğü getirmiş ve piyasalara döviz satışlarını durdurmuştur.

Ülkemizin ödemeler dengesinin bozulması ile bankalara tanınan döviz kurlarını tesbit etme yetkisi büyük ölçüde sınırlandırılmıştır.

30 Ekim 1986 tarihinde yapılan değişikliklerle T.C.Merkez Bankası alış kuru, satış kurunun %0.5 altında olmak üzere günlük olarak belirlenmiş, bankalar ise uyguladıkları döviz ve efektif alış kurlarını serbestçe belirleyebilecek, ancak satış kurlarını T.C. Merkez Bankasının satış kuru üzerinde belirleyemeyecektir hükmü getirilmiştir.

1987 yılı sonlarına gelindiğinde ise hızlı enflasyon TL.sından kaçıışı artırmış, TL.sındaki değer kaybının resmi döviz fiyatlarına zamanında yansıtılmaması resmi ve karaborsa şeklinde ikili bir döviz fiyatının doğmasına neden olmuş ve tahtakalenin canlanmasına yol açmıştır.

Bu durumda döviz sıkışıklığı giderek artmış ve yeni tedbirlerin alınmasını gerektirmiştir.

4 Şubat 1984 tarihindeki istikrar tedbirleri ise kısa vadede döviz girişini hızlandırıp, ihracatı artırmaya, ithalatı yavaşlatmaya ve Türk Lirası'ndan kaçıışı önlemeye yönelik kurallar getirilmiştir.

Bu uygulamaların etkisiyle Merkez Bankası'na yükümlölüklerini yerine getirmek isteyen ihracatçılar Tahtakale piyasasına yönelmiş ve döviz fiyatları da yükseltilmiştir.

Daha sonra Türk Lirası'nın piyasadan çekilmesi ve Merkez Bankası'nın da döviz fiyatlarını yükseltmesi ile iki piyasa arasındaki kur makası büyük ölçüde kapatılmıştır.

29 Temmuz 1988 kararlarıyla döviz kurlarının belirlenmesinde kısmi serbestlik sürdürölmüş ve bu doğrultuda T.C. Merkez Bankası önderliği ve gözetiminde döviz ve efektif piyasaları oluşturulmasına, bankalara, özel finans kurumlarına ve yetkili müesseselere döviz, efektif ve altına ilişkin işlem yapmalarına olanak sağlanmıştır.

1989 yılı Ağustos ayında 32 sayılı kararname ile Türk (FX) sistemi Türk Lirası'nın kısmi olarak konvertibl hale getirilmesi ve global (FX) piyasasında (FX) oranlarının serbestçe belirleneceğini, yani Türk Lirası'nın serbestçe dalgalanacağını belirtmektedir.

22 Mart 1990'da ise Türk Hükümetinin IMF anlaşma maddelerinden 8. Maddenin 2, 3, ve 4. Bölümlerine ilişkin taahhütleri yerine getireceğini açıklamasıyla ve bu kararın da IMF tarafından kabul edildiğinin bildirilmesiyle resmen tam konvertibiliteye geçilmiştir.

Kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi politikaları 1980'den günümüze kadar ekonomik nedenlerle bahsedilen bu değişikliklere uğramış ve bunun sonucunda kamu otoritesinin önderliğinde organize bir piyasanın kurulması gerekli olmuştur. Organize bir piyasanın kurulmasını zorunlu kılan nedenler şöyle sıralanmaktadır:

- a) Döviz pozisyonlarını güçlendirmek isteyen bankalarla, vadesi gelen döviz tevdiat hesapları ve diğer döviz taahhütlerini geri ödemede zorlanan bazı bankaların döviz taleplerinin giderek artması ve gayri resmi piyasaya yönelmeleri.
- b) İhracat taahhütlerini yerine getiremeyen firmaların döviz ihtiyaçlarını gayri resmi piyasadan karşılamaya çalışmaları.
- c) Fiyat artışlarının hızlanacağına dair beklentilerin, spekülatif talepleri dövizde kaydırması.
- d) 1985'in ikinci yarısından bu yana uygulanmakta olan ekonomik politikaların yol açtığı hızlı enflasyonun özellikle 1987'nin son aylarında TL'den kaçışı hızlandırması, dövizde talebi artırması.
- e) Dış borç ve faiz ödemelerinin önemli boyutlara ulaşması.

f) Avrupa Topluluğuna tam ortaklık başvurusunun 1987 yılında yapılmış olması.

g) Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve ortaya çıkan vergi kaybının ekonomiye verdiği zararların önlenebilmesi için resmi piyasaya ihtiyaç duyulmuştur.

Yukarıda sıralanan bu nedenler döviz ve efektif piyasalarına ihtiyaç doğurmuş ve ayrıca, böyle bir piyasanın kurulması, bankalararası efektif ve döviz hareketlerini düzenleyerek bankacılık sistemindeki bu kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlayacağı gibi TL'nin yabancı paralar karşısındaki değerinin piyasa ekonomisi kuralları çerçevesinde belirlenmesine yol açacaktır.

Bu piyasada işlem yapabilmek için piyasaya katılacak kuruluşların döviz ve efektif işlemlerini T.C. Merkez Bankası genelge ve talimatlarınca yürütmeleri, gerekli taahhütname ve sözleşmeleri imzalamaları, istenilen teminatları vermeleri ve bankalararası döviz-efektif piyasasına katılmış olmaları gerekmektedir.

İnterbank para piyasasının kurulmasından sonra, yetkili müesseseler, bankalar ve özel finans kurumları TLFX (Türk Lirası-Döviz) ve TLFC (Türk Lirası-Efektif) para piyasalarında yerlerini aldılar.

Döviz-efektif para piyasalarında, ulusal para otoritesinin ve Merkez Bankalarının etkinliği tartışılmaz bir olgudur. Merkez bankaları ulusal gerekçelerle ya da belli düzenlemelerle yetkili müesseselerin etkinliklerini sınırlamakta ve/veya döviz/efektif pazarında alıcı-satıcı olup döviz/efektif fiyatlarını istenilen sınırlarda tutmaya çalışmaktadırlar. 1991 yılından günümüze TCMB da piyasalara alıcı-satıcı olarak sıkça müdahale etmektedir.

T.C. Merkez Bankası'nın döviz-efektif piyasalarına müdahalesi aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi Reuters sisteminin CBTR sayfasında fiyatın yanına * koyarak gerçekleşmektedir.

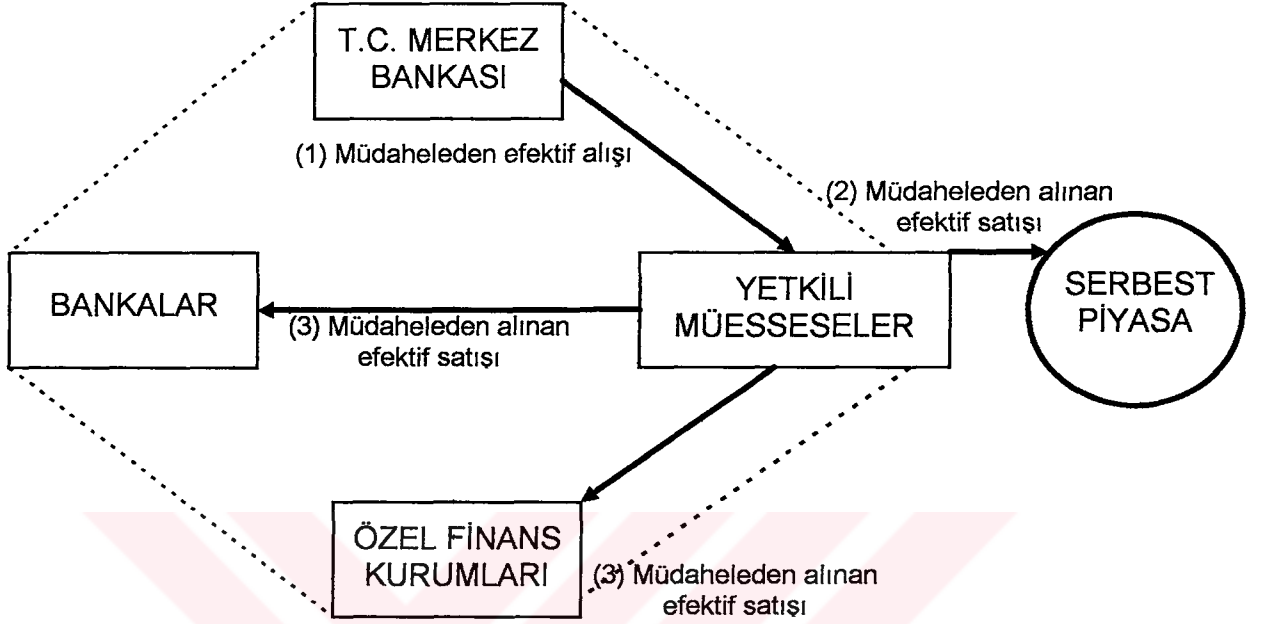
Aşağıda Reuters ekranında CBTR sayfası gösterilmiştir:

```
REUTERS                      Monday, 24 October 1994
1650 THE CENTRAL BANK OF TURKEY-ANKARA TEL 0312-309 1970/9 CBTR
DOVIZ VE EFEKTIF PIYASASI**FOREX INTERBANK TLX 43226
      PIYASANIZ      ACILDI      OCT 24      1994
CCY TRL      FOREX      EN SON      TRL      BANKNOTE      EN SON
VL CUR ALIS/BID      SATIS/OFR      LATEST      ALIS/BID      SATIS/OFR      LATEST
24 USD 35575/2      35600 *      35600/1      35550/.5      35625 *      35625/.2
24 JSD 35570/1
24 USD
24 DEM                      23700/.5      23725 *      23725/1
24 DEM                      23690/1.5
24 DEM                      23675/.4
```

Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanunda (T.P.K.K.H.K) döviz ve kıymetli madenlerle ilgili değişiklikler yapan 32 Sayılı Kanun Hükmünde Karamamenin sonucunda FX altın piyasası da kurulmuş ve yetkili müesseseler de bu piyasada aktif olarak yer almışlardır. Bu kuruluşlar bir yandan efektif ve altınları tabana yaymada toptancılık işlevi görmekte; diğer yandan da ekonomiye kayıt dışı giren dövizleri kayıtlı ortama getiren araçlar olurken Merkez Bankası'nın da serbest piyasaya yaptığı Türk Lirası karşılığı efektif satımlarında müdahale araçları olmaktadır. Bu nedenle yetkili müesseseler serbest piyasa ile interbank piyasası arasında bir köprü oluşturmaktadırlar. Piyasanın işleyişi aşağıda şekil olarak anlatılmaktadır.

ŞEKİL 1.2*

INTERBANK DÖVİZ EFEKTİF PİYASASINA MERKEZ BANKASI MÜDAHELESİ

Yetkili müesseseler T.C. Merkez Bankası müdahalelerinden aldıkları efektifleri interbank döviz efektif piyasası kuruluşlarına (bankalar, özel finans kurumları) ve serbest piyasaya (interbank döviz efektif piyasası dışında kalan döviz büroları, şirketler ve kişiler) satarak köprü ve tampon görevi üstlenmektedir.

Yetkili müesseselerin faaliyetlerine bakıldığında ise döviz satışlarının giderek banka sisteminden halka doğru kaydığı görülecektir.

Dövizlerin banka sisteminden halka doğru yayılması "Türk Lirasından kaçış" gibi bazı endişeleri de doğururken serbest piyasanın önemine dikkat çekmektedir.

Yetkili müesseselerin işlemleri yıllar itibariyle çok açık bir şekilde artış göstermiştir.

Özellikle TL.-efektif, efektif-efektif ve altın işlemlerinde yetkili müesseselerin döviz efektif piyasalarında payı çok büyüktür. Faaliyetleri nedeniyle de döviz

* Şekil tarafımdan hazırlanmıştır.

karşılığı altın piyasasının neredeyse tümü yetkili müesseseler tarafından oluşturulmaktadır.

Ayrıca 1989 yılından başlayarak günümüze kadar Merkez Bankası'nın iç piyasaya satış amacıyla altın ithal ettiği bu piyasada yetkili müesseseler %90 paya sahiptir.²³

Türkiye'de gerçekçi kur uygulanmaması sonucu 1989-90 yıllarında yetkili müesseselere fazla bir rağbet yoktu. Yani bu sektör o kadar piyasası geniş bir sektör değildi. Daha sonraki yıllarda döviz kurlarının hızlandırılması sonucu kişilerin tasarruf amacıyla döviz talebi arttı. 1994 yılı başlarından bugüne kadar olan dönemde de dövizde çok yüksek bir dalgalanmayla bugüne ulaşılmıştır.²⁴

Döviz ve efektif piyasalarının işlem hacmi yıllar itibariyle incelendiğinde Türk Lirası - Efektif piyasalarındaki işlem artışı gözlenmektedir. Bu durum yetkili müesseselerin döviz ve efektif piyasalarındaki işlem hacminin büyüklüğüne dikkat çekmektedir.

Aşağıdaki tablolarda 1992 ve 1993 yılları itibariyle döviz efektif piyasalarının işlem hacmi görülmektedir:

²³ Gülten Tınaz, A.g.e., Ankara 1994, s.39

²⁴ Ergün Koç, (Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Bankacılık ve Kambiyo Genel Müdür Yardımcısı), Döviz Piyasalarında Döviz Bürolarının Yeri ve Önemi Paneli, Bildiriler ve Tartışmalar, Yetkili Döviz Müesseseleri Yöneticileri Demeği, Yayın No. 1, Ankara 1994, s.29

TABLO 1.1
1992 DÖVİZ VE FEKTİF PİYASALARI İŞLEM HACMİ
(Milyon ABD Doları)

	TL Döviz	TL Efektif	Döviz Efektif	Döviz Döviz	Efektif Efektif	Döviz Depo	Toplam
Ocak	946,6	454,5	1098,8	0,9	111,8	146,2	2758,9
Şubat	1272,5	300,7	608,9	0,3	76,6	166,4	2425,5
Mart	810,4	703,8	804,7	0,0	25,7	201,2	2545,8
Nisan	257,2	619,1	852,9	0,0	22,1	86,0	1837,3
Mayıs	440,4	167,8	866,0	0,2	102,4	137,2	1714,1
Haziran	328,8	45,6	1071,1	0,3	49,6	183,0	1678,4
Temmuz	15,2	0,0	1412,1	0,5	205,4	304,8	1937,9
Ağustos	326,5	0,0	1490,7	0,1	54,2	260,8	2132,3
Eylül	688,8	271,8	1343,0	1,8	277,0	198,5	2780,9
Ekim	176,4	0,0	979,2	0,0	184,6	175,5	1515,7
Kasım	151,9	31,8	1107,5	0,0	353,0	236,1	1880,2
Aralık	750,4	107,1	1174,7	0,4	237,8	238,2	2508,6

Kaynak: TCMB 1992 Yıllık Raporu, s.71

TABLO 1.2
1993 DÖVİZ VE EFEKTİF PİYASALARI İŞLEM HACMI
(Milyon ABD Doları)

	TL Döviz	TL Efektif	Döviz Efektif	Döviz Döviz	Efektif Efektif	Döviz Depo
Ocak	579,20	374,70	1016,72	0,00	296,02	161,34
Şubat	404,80	786,76	922,32	0,00	80,36	67,78
Mart	785,50	460,54	793,58	0,14	62,44	114,64
Nisan	723,20	386,14	920,12	0,80	77,16	122,00
Mayıs	288,34	84,84	809,30	1,12	69,10	152,86
Haziran	815,20	552,44	933,62	0,48	74,52	36,00
Temmuz	190,80	547,28	1378,28	0,38	154,92	10,00
Ağustos	338,40	548,24	1399,38	0,00	81,74	35,00
Eylül	785,20	305,26	1104,68	0,00	134,52	43,72
Ekim	560,44	380,54	885,74	0,74	121,92	31,90
Kasım	1650,60	358,94	870,74	0,32	85,78	40,60
Aralık	1843,00	713,74	1043,60	0,00	94,06	21,20
Toplam	8964,68	5499,42	12078,08	3,98	1332,54	837,04

Kaynak: TCMB 1993 Yıllık Raporu, s.74

1991 yılı ise, döviz kurları açısından dış piyasalarda Körfez Krizi, yurt içinde de seçimler nedeniyle geçen seneye oranla daha istikrarsız bir yıl olmuş, Merkez Bankası piyasanın likidite ihtiyacını sağlayabilmek için Türk Lirası-döviz piyasasında genel olarak satıcı olmuştur.²⁵ T.C. Merkez Bankası yıllık raporunda bu piyasalarla ilgili tabloya yer vermediğinden ayrıntılı bilgiye de ulaşamamıştır.

1992 yılında Merkez Bankası döviz ve efektif piyasalarında en fazla işlem hacmi 12,8 milyar ABD Doları ile döviz-efektif piyasasında gerçekleşmiş, daha sonra sırasıyla 6,2 milyar ABD Doları ile Türk Lirası-döviz, 2,7 milyar ABD Doları ile Türk Lirası-efektif, 2,3 milyar ABD Doları ile döviz depo, 1,7 milyar ABD Doları ile efektif-efektif piyasaları gelmiştir.²⁶

1993 yılında döviz ve efektif piyasalarındaki en fazla işlem hacmi 12,1 milyar ABD Doları ve %42 pay ile döviz-efektif piyasasında gerçekleşmiş, ikinci ve üçüncü sırayı ise 9 milyar ABD Doları ve %31,2 pay ile Türk Lirası-döviz ve 5,5 milyar ABD Doları ve %19,2 pay ile Türk Lirası, Efektif piyasaları almışlardır.²⁷

4- Dünyada Başlıca İnterbank Piyasası Merkezleri

Döviz Piyasası yaklaşık 12 ana merkez ve sayısız küçük merkezde alıcı ve satıcıların paralarının dünya çapında işlem gördüğü bir ağıdır.²⁸ interbank piyasasında işlemlerin büyük bir bölümünü gerçekleştiren ve döviz kurlarını etkileme gücü olan finansal araçlara market-makers denir. Bu özelliği kazanabilmek için good name, iyi isim sahibi olmak gereklidir. interbank piyasasına katılan bankaların ve kuruluşların riske açık olması da gereklidir.

²⁵ T.C.M.B. 1991 Yıllık Raporu, s. 58

²⁶ T.C.M.B. 1992 Yıllık Raporu, s.70

²⁷ T.C.M.B. 1993 Yıllık Raporu, s.74

²⁸ Saniye Gümüşeli, a.g.e., Ankara 1994, s.12

Dünyada başlıca üç tane dealing merkezi bulunmaktadır. Bu merkezler; Uzak Doğu (Far East), Batı Avrupa (West Europe) ve Kuzey Amerika (North America)'dır. Her merkez aynı zamanda bir finans merkezidir. Bu üç ayrı merkez global olarak bakıldığında 24 saat çalışan tek bir piyasa gibidir. Her ülkede döviz piyasasının merkezini oluşturan bir kent bulunmasına rağmen döviz piyasası dünya çapında bir piyasadır.²⁹ Dünya finansman merkezleri tek bir piyasa halinde birleştikleri için döviz piyasası yeryüzünde herhangi bir yerdeki milli para ile ilgili piyasa demektir.³⁰

Aşağıda Reuters monitoründe belli başlı üç merkezi gösteren HILO sayfası görülmektedir:

16-FEB-1995 14:27

REUTERS					Thursday, 16		
1135	-----DEM HIGH	* WORLD RATES *	DEM LOW-----	HILO			
FAR EAST	0107 BCIR	1.5092 *	0722 CHUQ	1.5023			
EUROPE	0605 BCIX	1.5078 *	1132 DRBL	1.4960			
N.AMERICA		*					
	-----GBP HIGH-----	*	-----GBP LOW-----				
FAR EAST	0752 BNPS	1.5700 *	0033 DEUS	1.5590			
EUROPE	1131 UBFX	1.5712 *	1007 SBZX	1.5660			
N.AMERICA		*					
	-----CHF HIGH-----	*	-----CHF LOW-----				
FAR EAST	2359 CSTQ	1.2760 *	0721 BNPS	1.2700			
EUROPE	0635 ZKBX	1.2738 *	1135 ZKBX	1.2643			
N.AMERICA	1000	*	1000				

Döviz piyasası Batı Avrupa'da doğmuş ve gelişmiştir. Burada Frankfurt, Londra, Paris ve Zürih olmak üzere dört önemli merkez bulunmaktadır. Londra

²⁹ Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, 5. Baskı, Turan Kitabevi, Ankara 1982, s. 159

³⁰ P. Charles Kindleberger, Uluslararası İktisat, Çeviri: Necdet Serin, C.II, Doğan Yayın Evi, Ankara 1970, s. 256

piyasası işlem hacmi ve katılımcı sayısı açısından dünyanın en önemli dealing merkezidir. Aynı zamanda Londra Euro piyasaların merkezi durumunda olması nedeniyle Avrupa'nın en büyük finans merkezidir.

Burada her türlü konvertibl para cinsinden dealing, döviz ve altın fixing işlemleri yapılmaktadır. Londra döviz piyasasında genellikle altı ay ve daha kısa vadeli işlemler gerçekleştirilir.

Alman döviz piyasası ise, Frankfurt, Düseldorf, Hamburg, Münih ve Berlin gibi merkezlerde yoğunlaşmıştır. Alman Merkez Bankası (Bundesbank) Frankfurt döviz borsasına üye olarak çalışır ve müdahaleleri ile etkinliği de tartışılmaz. Vadeli piyasada standart vade altı ay olmakla birlikte bu süre daha da az olabilmektedir. Ancak Amerikan Doları cinsinden vadeler genellikle bir yıl olmaktadır.

İsviçre döviz borsasında döviz işlemleri bankalar ve aracı kurumlar arasında telekomünikasyon ağı ile gerçekleştirilir. Bundan dolayı gizli fonların en emin sığınağı Zürih borsasıdır. Ulusal Banka ve beş büyük banka bu piyasada hakimdir.

Paris döviz borsasında işlemler hem direkt olarak bankalar arasında olduğu gibi brokerlar aracılığıyla da olabilmektedir. Mekana bağlı bir döviz piyasası sistemi uygulanmaktadır. İşlemlere baz olan denge fiyatı kırk kadar bankanın oluşturduğu kur belirleme seanslarında belirlenmektedir.

Kanada döviz piyasasında Kanada Doları ve Amerikan Doları işlem gördüğünden, Toronto döviz borsası New York döviz borsasından ağırlıklı olarak etkilenmektedir. Kanada kanunları yabancı bankaların temsilcilik açma imkanı vermesine rağmen ajans ve şube kurmalarını yasaklamıştır. Önemli Kanada bankalarının hepsi New York döviz borsasında ajans oluşturmaları ile bu sınırlamaları aşmışlardır³¹.

³¹ Donald R. Mandich, Foreign Exchange Trading and Controls, 3. Baskı., American Bankers Association, 1981, s. 12-23.

Uzak Doğu döviz piyasalarına Hong Kong ve Tokyo piyasalarını örnek olarak verebiliriz. Hong Kong döviz piyasalarında merkez bankasının piyasaya müdahalesi olmadığı gibi döviz işlemlerini kontrol edici mekanizmalar yoktur. Hong Kong borsası Tokyo, Singapur ve New York döviz borsalarından etkilenmektedir.

Tokyo döviz piyasasında işlemler A.B.D Doları ve Japon yeni ağırlıklı olmaktadır. Japon bankalarının yanında Avrupa ve Amerikan bankalarının dış şubeleri döviz piyasasında etkili faaliyette bulunurlar. Kurumların piyasada çalışabilmeleri için lisans almaları gerekmektedir. 92 lisanslı kurumun yanında 41 banka bu borsada çalışmaktadır. İşlemlerdeki vade altı ay ile sınırlandırılmıştır. Zaman içerisinde lisansların verilmesinde ve işlem vadelerinin uzatılmasında bazı esneklikler getirilmiştir³².

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki döviz piyasası brokerlara dayanan bir piyasadır. Bankalar döviz alım-satımlarını New York'da bulunan 11 civarındaki brokerlar aracılığıyla gerçekleştirir. Bu brokerların San Fransisko ve Los Angeles'da direkt bağlantı kurdukları büroları olup kendi aralarında işlem yapamazlar.

ABD'nde bankacılık ve finans piyasasında her kurumun sunacağı hizmet (buradaki hizmet basit şekilde alınmayıp, mali kurumların yaptıkları tüm işlemler kast edilmektedir) çeşidiyle bunların fiyatları hükümet tarafından belirlenmektedir. Bundan dolayı rekabet oldukça katı kurallar altına alınmıştır. Mevduata verilecek faizler Federal düzenlemeler ile kredilerden alınacak faizler ise Eyalet Hükümetlerince tesbit edilmektedir.³³

³² Kenichci Furumi, Guidebook of the Tokyo Foreign Exchange Market, Tokyo Foreign Exchange Market Practice Committee, 1985, s.27-32.

³³ Mehmet Topçu, ABD'nde Mali Aracı Kurumlar ve Amerikan Bankacılığı ile Finans Piyasasındaki Son Gelişmeler, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, No:1983/257, s.42.

Piyasa güçlerinin hakim olduğu bir ekonomide, bankacılık ve finans kesimi niçin bu kadar katı kurallar altına alınarak, rekabetin bu denli sınırlandırılması yoluna gidilmiştir. Bunu şöyle açıklamak mümkündür: Amerikan mali tarihini incelediğimiz de bu ülkede çok sık mali paniklerin olduğunu görürüz. Amerikan iç savaşından Federal Rezerv'in kuruluş tarihi olan 1913'e kadar yaklaşık her on yılda bir finansal panik olmuştur. En büyük mali kriz ise, dünya iktisat krizi sıralarında olmuştur. 1921 yılında 29.788 olan banka sayısı 30 Haziran 1933 tarihinde 13.949'a inmiştir. Bu devrede kapanan banka sayısı 15.838 adettir. 1930'lardan sonra bankacılık ve finans piyasasında kanuni düzenlemelerin yapıp 1934 yılında kurulan FDIC'den sonra, 1934-1971 döneminde kapanan banka sayısı ise sadece 632 adettir. Bütün bunlardan, Amerika'da bankacılık ve finans piyasasında niçin bu kadar rekabetin sınırlandırıldığını anlamak kolaylaşmaktadır.³⁴ Fakat son yıllarda, eski sınırlayıcı kuralların faydalı olmaktan çok zararlı olmaya başladıkları anlaşılmıştır. Değişiklik zaruri hale gelmiştir ve serbestleştirmeye yönelinmiştir.

³⁴

Mehmet Topçu, a.g.e., Ankara, 1983, s.34

II. BÖLÜM

YETKİLİ MÜESSESE OLGUSU

A- TANIM

T.P.K.K.H.K. ile ilgili 30 Sayılı Kararın 6. maddesi (Kısım:II Bölüm:2) dövize ilişkin işlemlerin kimler tarafından yapılabileceğini hükme bağlamıştır. Yakın tarihe kadar bu madde gereğince döviz işlemi yapmaya yetkili olanlar; Merkez Bankası ve bankalardır. Ancak, 21.10.1986 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 86/11125 sayılı Kararla söz konusu maddeye yetkili müesseseler de eklenmiştir:

"Dövizle ilişkin işlemler Merkez Bankasıyla belirlenen konvertibl dövizler üzerinden Merkez Bankası, Bankalar ve Bakanlıkça tesbit edilen esas ve usullere göre faaliyette bulunmak üzere tayin olunan yetkili müesseselerce yapılır. Konvertibl olmayan dövizlerin alış ve satışında uygulanacak esaslar Merkez Bankası'nca belirlenir ve ilan edilir".

Yukarıda metni aynen verilen maddeden de anlaşılacağı üzere kambiyo konusunda bankalara genel yetki verilmiş, buna mukabil yetkili müesseselerin durumu Bakanlıkça saptanacak esas ve usullere bağlanmıştır.

Bakanlık 1.12.1986 tarihli 86-30/8 sayılı tebliği ile bu esas ve usullerin neler olduğunu;

- Türkiye'deki yetkili müesseseler,
- Türkiye'de büro açmak suretiyle yetkili müessese olarak faaliyet göstercek yabancı şirketler itibarıyla ve her iki grup için ayrı ayrı belirlenmiştir.

Bu esasların başında: Türkiye'deki yetkili müesseselerin anonim şirket şeklinde ve münhasıran bu tebliğde belirtilen konularda iştigal etmek üzere kurulmuş olmaları, yabancı şirketlerin ise asgari 1 milyon Türk Lirası karşılığı dövizli sermaye olarak Türkiye'ye getirmeleri koşulu yer almaktadır. Yine aynı Tebliğde yetkili müessese olarak faaliyette bulunabilmek için başvurulacak makam olarak Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı gösterilmiştir.

Yetkili müesseselerin yeni büro açabilmek için de yine adı geçen Müsteşarlardan izin almaları gerekmektedir.³⁵

T.P.K.K.H.K.'na ilişkin 30 sayılı Kararın yayımıyla başlayan ekonomimizdeki liberalleşme, 11.8.1989 tarih ve 20249 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 32 sayılı Kararla bir adım daha ileriye gitmiştir. Bu Karara göre yetkili müesseseler, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı (HDTM)'nin bağlı bulunduğu Bakanlıkça tesbit edilen usul ve esaslar çerçevesinde dövizli ilişkin işlemler yapmasına izin verilen ve kıymetli maden, taş ve eşyalara ilişkin işlemler de yapabilen anonim şirketlerdir.

Yetkili müesseselerin kuruluş ve izin şartları 10.9.1993 tarih ve 21694 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmış olan HDTM tebliği ile düzenlenmiştir. Buna göre yetkili müesseselerin kuruluşuna izin verilebilmesi için;

- 1- Anonim şirket şeklinde ve münhasıran adı geçen tebliğde belirtilen konularda iştigal etmek üzere kurulmuş olmaları,
- 2- Ödenmiş sermayelerinin 10 milyar TL'den az olmaması (Dışarıda yerleşik kişilerin şube açmaları durumunda ilk şube için Türkiye'ye ayrılmış sermayenin bu miktardan az olmaması),
- 3- Kurucularının ve ortaklarının ağır hapis veya beş yıldan fazla hapis yahut zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık,

³⁵

Mevzuatı, Uygulaması ve Muhasebesiyle Kambiyo Gişe Hizmetleri: Konu Efektif;
Anadolu Bankası Eğitim Yayınları 4, 1987, s.8

sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlardan mahkumiyetlerinin bulunmaması ve vergi kaçakçılığına teşebbüs suçlarından dolayı hüküm giymiş olmamaları,

4- Hisse senetlerinin nama yazılı olması,

5- Yöneticilerinin yüksek öğrenim kurumlarından mezun ve finansman konularında deneyimli olmaları

şartları aranır.³⁶

Türkiye’de şube açmak suretiyle yetkili müessese olarak faaliyette bulunacak dışarıda yerleşik kişilerin kuruldukları veya bulundukları ülkelerde döviz alım satım işleri ile iştigal etmeleri ve bu konudaki faaliyetlerinin yasaklanmaması olması gerekmektedir.

Kurucular yetkili müessese kuruluşu için gerekli bilgi ve belgelerle birlikte ön izin almak amacıyla HDTM’ye başvuruda bulunurlar. Müracaatları uygun görülenlere ön izin verilir.

Faaliyet izni almak üzere ön izin tarihinden itibaren en geç 180 gün içinde kuruluş işlemleri tamamlanarak aşağıdaki belgelerle birlikte HDTM’ye başvurulur.

1- Anasözleşmenin yayınlandığı Ticaret Sicili Gazetesinin bir nüshası,

2- Faaliyette bulunacakları ilin Valiliğince düzenlenmiş işyerinin yeterli fiziki güvenlik önlemlerine sahip olduğunu gösterir belge.

³⁶

T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ekonomik Kavramlar ve Göstergeler Kılavuzu 2, **Mali Sistem**, Nisan 1994, ss. 36-37

Faaliyette bulunmaları uygun görülenlere HDTM'ce "Yetkili Müessese İzin Belgesi" verilir. Bu belgenin herkesin görebileceği şekilde işyerinde asılı bulundurulması zorunludur.

Yetkili müesseseler merkezleri dışında yalnızca şube açabilirler. Şube açılması HDTM'nin iznine tabidir. Şube açılmasına izin verilebilmesi için;

1- Her bir şube için kuruluş için gerekli ödenmiş sermayeye beş milyar TL eklenmesi,

2- Faaliyette bulunacakları ilin Valiliğince düzenlenmiş işyerinin yeterli fiziki güvenlik önlemlerine sahip olduğunu gösterir belgenin ibrazı şartları aranır.

Şubeler HDTM'den izin alındıktan sonra 90 gün içerisinde Ticaret Siciline tescil ve ilan ettirilerek faaliyete geçerler. Yetkili müesseseler şubelerinin faaliyete geçişini en geç 30 gün içerisinde HDTM'ye bildirirler. Müsteşarlıkça şubelere ayrıca "Şube İzin Belgesi" verilir. Bu belge herkesin görebileceği şekilde şubelerde asılı bulundurulmak zorundadır.

Yetkili müesseseler kambiyo denetimine yetkili elemanlar ile Kambiyo Müdürlükleri (Kambiyo Murakebe Mercileri) tarafından denetlenirler. Faliyet ve işlemlerinde 10.9.1993 tarih ve 21694 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmış olan 32/10 sayılı HDTM tebliğine aykırılıkları tespit edilenler hakkında Ceza Muhakemeleri Usûlü Kanunu'nun zabıt ve aramaya dair hükümleri uygulanır. Yetkili Müesseseler söz konusu denetim elemanları ve mercilerinin isteyecekleri bilgi ve belgeleri vermeye, evrak ve defterlerini ibraz etmeye zorunludurlar. Ayrıca TCMB de yetkili müesseselerde incelemeler yapma hakkına sahiptir.³⁷

B- YETKİLİ MÜESSESEİN FAALİYET KAPSAMI

“Yetkili Müessese İzin Belgesi” almış yetkili müesseseler aşağıdaki faaliyetlerde bulunurlar:

- 1- Türkiye’de ve dışarıda yerleşik kişilerce ibraz edilen dövizle natik çekleri ve efektifleri TCMB’ce tesbit edilen usul ve esaslar çerçevesinde satın almak ve anılan kişilere efektif satmak,
- 2- Efektifleri daha küçük veya daha büyük kúpürlerle veya ayrı cins efektiflerle değiştirmek,
- 3- TCMB bünyesinde kurulan Döviz ve Efektif Piyasaları’na girmek, TCMB ve Döviz ve Efektif Piyasalarına katılmaları kabul edilen banka ve diğer kuruluşlar ile TL’ye, dövizle ve efektife ilişkin işlemleri TCMB’ce belirlenecek kurallar dahilinde kendi aralarında yapmak,
- 4- TCMB’ce öngörülen şartları yerine getirmek kaydıyla TCMB bünyesinde kurulan Döviz ve Efektif Piyasalarında TCMB’ce belirlenecek esaslar dahilinde döviz ve TL karşılığında altın alış verişini yapmak,
- 5- İşlenmiş kıymetli madenler ile işlenmiş veya işlenmemiş taşların ve bunlardan mamul kıymetli eşyaların İthalat Rejimi esasları çerçevesinde ithalini ve kıymetli eşya yapımında kullanılmak üzere kıymetli maden ve taşların geçici ithalini, işlendikten sonra mamul ve yarı mamul kıymetli eşya ve taş olarak ihracını yapmak,
- 6- İşlenmiş veya işlenmemiş gümüşü ve gümüşten mamul eşyayı İthalat ve İhracat Rejimi esasları çerçevesinde ithal etmek,

işlenmemiş gümüşü geçici olarak ithal ederek, işlendikten sonra mamul ve yarı mamul eşya halinde ihraç etmek.³⁸

Yetkili müesseselerin genel faaliyet kapsamını açıkladıktan sonra interbank piyasasında kabul görmüş yetkili müesseselerin faaliyetlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- a) Türk Lirası karşılığı döviz işlemleri;
- b) Türk Lirası karşılığı efektif işlemleri;
- c) Efektif karşılığı efektif işlemleri (arbitraj);
- d) Döviz karşılığı döviz işlemleri;
- e) Döviz depoları işlemleri;
- f) Döviz depoları karşılığı döviz depoları işlemleri;
- g) Altın karşılığı döviz işlemleri;
- h) Altın karşılığı efektif işlemleri;

Yetkili müesseselerin faaliyetlerini sürdürmenin ilk koşulu kararname, tebliğ, genelge ve talimatlarla belirlenmiş olan esaslara uygun faaliyette bulunmaktır.

Ödenmiş sermayelerinin asgari 10 milyar Lira olması ve her şube için ilave 5 milyar liralık sermayesinin bulunmasıdır.

Ödenmiş sermayelerinin 2 milyarlık Türk Lirası kısmını TCMB nezdinde açtıkları devlet tahvili hesabına yatırmak zorunluluğu vardır.

Ayrıca her şube için ilave 5 milyar ödenmiş sermayelerinin 1 milyar Türk Lirasını yine Merkez Bankası'ndaki devlet tahvili hesabına yatırma mecburiyetleri vardır. Döviz-efektif piyasalarına katılmak için TCMB'nin, düzenlemiş olduğu taahhütname ve sözleşmelerin imzalanmış olması ve TCMB'nin tahsis ettiği işlem limitleri dahilinde teminat yatırılması zorunluluğu vardır.

³⁸

T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ekonomik Kavramlar ve Göstergeler Kılavuzu 2, **Mali Sistem**, Nisan 1994, s. 37-38

Teminat çeşitleri şunlardır:

- a) Devlet iç borçlanma senedi;
- b) Döviz depoları;
- c) Dövizli teminat mektupları;
- d) Gelir ortaklığı senedi;
- e) Hazinece yurt dışına ihrac edilmiş bono ve tahviller;
- f) Yabancı devletlere ait hazine bonosu ve tahvilleri;

Sıraladığımız teminatlardan işlem limitleri dahilinde herhangi birinin yatırılmasıyla döviz/efektif piyasalarında işlem yapılmaktadır.

Döviz/efektif piyasalarında işlem yapmak için T.C. Merkez Bankası'na başvuru tarihlerinden önceki altı ay içinde asgari 500'er bin dolarlık zorunlu devir yükümlülüğünün yerine getirilmiş olması gerekmektedir.

Günümüzde döviz/efektif piyasalarında işlem yapan yetkili müesseselerin zorunlu devir yükümlülükleri her ay için 1 milyon dolara çıkarılmıştır.

Yetkili müesseselerin yaptıkları işlemleri şu üç ana grupta toplayabiliriz.

1- Döviz İşlemleri

Döviz işlemleri 3 döviz cinsi (Amerikan Doları, Alman Markı ve İsviçre Frangı) üzerinden yapılmaktadır.

En az döviz işlem limiti piyasa kurulduğunda 200 bin dolar iken, piyasanın kazandığı derinlik ve işlem hacmindeki artış ile günümüzde 500 bin dolar ve katlarına çıkmıştır.

Döviz işlemlerinde valör aynı gün, ertesi gün ve spot valörle gerçekleşir.

2- Efektif İşlemleri

Efektif işlemleri tüm konvertibl dövizler ve efektifler üzerinden yapılmaktadır. En az işlem limiti piyasanın kurulduğundan günümüze kadar 50 bin dolar ve eşiti olarak yapılmaktadır.

Efektif işlemlerinde de valörde değişiklik yoktur. Aynı döviz işlemleri gibi gerçekleşir. Aynı gün, ertesi gün ve spot valör olarak işlem yapılır.

3- Altın İşlemleri

Altın işlemleri 1 kilobarlık uluslararası bir kuruluş damga ve sertifikasını taşıyan uluslararası standartta altınların alış-verişi yapılmaktadır.

Bu altınlar TCMB'nin konsinye altın anlaşmaları bulunduğu uluslararası deneyime sahip altın konsoloslukları kuruluşlardan konsinye olarak getirilen TCMB stoklarından sağlanmaktadır.

Altın işlemlerinde valör aynı gün, ertesi gün ve spot valör olarak yapılmaktadır. Yetkili müesseseler (döviz büfeleri) tüm bu faaliyetleri yaparken T.C.M.B. 1.M sayılı genelgesinin 46. Maddesinde açıklanan ve örneği genelge ekinde mevcut olan "döviz alım belgesi veya döviz satım belgesi"nden iki örnek tanzim etmek zorundadır. Bu belgenin bir nüshasının müşterilere verilmesi diğer bir nüshasının da 5 yıl müddetle muhafaza edilmesi gereklidir.³⁹

³⁹

Eray Sanver, "Döviz Büfeleri", Bankacılar 10, Türkiye Bankalar Birliği Yayını Yıl 3, sayı 10, Ekim 1992, s. 44

C- YETKİLİ MÜESSESEYİ DİĞER FİNANS KURULUŞLARINDAN FARKLI HALE GETİREN İŞLEVSEL ÖZELLİKLERİ

Yetkili müesseseler, Bankalar Kanunu'nun öngördüğü işlemleri yapamazlar. Ancak faaliyet kapsamı ile belirlenmiş işlemleri yapabilirler.

Bankalar Kanunu'nun izin verdiği gibi mevduat toplayamazlar, döviz tevdiat hesabı açamazlar, kişilerin ve şirketlerin yurt dışına döviz transferlerini yapamazlar, ihracat bedeli dövizini kabul edemezler, ithalat bedeli dövizini yurt dışına transfer edemezler, Türk Lirası ve döviz kredisi kullandıramazlar, yurt dışında muhabirlik ilişkisi tesis edemezler.

İnterbankta yer alan yetkili müesseselerin çoğunluğu İstanbul Kapalıçarşı'da bulunmaktadır. Bu durumda kapalıçarşıda bulunan yetkili müesseseler diğer illerimize göre daha etkili olmaktadır.

Merkez Bankası efektif müdahalelerinde bankalara efektif satışı yapmadığından bankalar bu yetkili müesseselerden büyük miktarlarda efektif alışları gerçekleştirmekte ve bu yetkili müesseseler serbest piyasa ile bankalararası piyasada tampon görevi görmektedir. Bunun dışında yetkili müesseseler serbest piyasadan aldıkları efektifleri Merkez Bankası kanalıyla dövizle dönüştürüp bankalara satmakla sistemin dışında kalan dövizleri sisteme kazandırmaktadır.

Reuters haber ajansı dahi TCMB'nin efektif müdahalelerini "Merkez Bankası Kapalıçarşı'ya efektif satışı yapmaktadır" şeklinde duyurmaktadır. Yetkili müesseseler bu özelliği serbest piyasa ile bankalararası piyasada köprü vazifesi görmektedir.

Ayrıca, yetkili müesseseler efektif alış-verişlerinde de çalışma pratiği açısından tasarruf sahiplerince bankalara tercih edilmektedir. Kuyumcuların da Kapalıçarşı'da

olduklarını göz önüne aldığımızda altın işlem hacmi açısından yetkili müesseseler bankaların çok üzerinde altın işlemi gerçekleştirmektedir.

D- YETKİLİ MÜESSESE İLE DÖVİZ BÜROSU AYRIMI

Hukuki olarak kuruluş yapısı ve faaliyet kapsamı aynı olmakla birlikte, halk tarafından yetkili müesseseler; döviz bürosu ya da döviz büfesi olarak anılmaktadır.

Ancak para piyasalarında bulunan bankalar ve finansal kuruluşlar tarafından ise yetkili müesseseler; interbank döviz-efektif ve altın piyasalarında kabul görmüş, T.C. Merkez Bankası çalışma prensiplerine uygun faaliyet gösteren, teknik donatım (reuters ekranı, bilgisayar vs.) ve teknik personele(dealer, broker vs.) sahip, sermaye yapıları güçlü ve güvenilir kurumlar olarak görülmektedir.

Genellikle İstanbul'da Kapalıçarşı çevresinde yer alan sayıları 25-30'u geçmeyen, Ankara'da ise sayıları 5-10 olan, parakende alış-verişten çok döviz büroları ile banka sistemi arasında toptan işlem yapan kuruluşlar olarak anılmaktadır.

Interbank döviz ve efektif piyasasında yetkili müessese sayısının artması piyasaya derinlik kazandırmaktadır.

Reuters sistemi de bu kuruluşların alış-satış kotasyonlarının yer aldığı TLFW sayfasını ilave etmiştir. Bu durum bankaların ve T.C. Merkez Bankası'nın serbest piyasayı anında izleme olanağını yaratmış ve piyasanın devamlılığını sağlamıştır.

III. BÖLÜM

YETKİLİ MÜESSESELERİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

A- SERMAYE YAPISI

Özsermaye, yetkili müesseselerin faaliyette bulunabilmeleri için ilk fonu oluşturur.

Sermayeleri güçlü olan yetkili müesseseler, interbank (döviz, efektif, altın) piyasalarında işlem yaptıkları bankalara, özel finans kurumlarına, diğer yetkili müesseselere ve serbest piyasada işlem yaptıkları altın-ticareti yapan kuyumculara, efektif ihtiyacını karşılayan şirketlere karşı ilk güvenceyi oluşturur.

Yetkili müesseselerin kurulmalarına izin verildiği 1986 yılında nominal sermayelerinin 1 milyar Türk Lirası'ndan, ödenmiş sermayelerinin 500 milyon Türk Lirası'ndan az olmaması, faaliyete geçiş tarihinden itibaren 1 yıl içerisinde sermayenin tamamının ödeneceğini taahhüt etmeleri gerekirdi.

Ancak ülkemizde yaşanan enflasyona paralel olarak, 32 sayılı T.P.K.K.H. Kanunda değişikliklere gidilmiş ve yetkili müesseseler sermayelerini, 1991 yılında 2 milyara, 1993 yılında 5 milyara, 1994 yılında ise ödenmiş sermayelerinin 10 milyar Türk Lirası'ndan az olmaması ve bu sermayeden 2 milyar Türk Lirası'nın T.C. Merkez Bankası nezdinde açılacak "Devlet Tahvili Hesabına" yatırılması, (dışarıda yerleşik kişilerin şube açmaları durumunda ilk şube için Türkiye'ye ayrılmış ödenmiş sermayenin bu miktardan az olmaması ve bu sermayeden 2 milyar Türk Lirası'nın benzer şekilde işleme tabi tutulması) her bir şube için ödenmiş sermayeye 5 milyar Türk Lirası ilave edilmesi ve şirket sermayesinden her bir şube için 1 milyar Türk Lirası'nın T.C. Merkez Bankası nezdinde açılacak "Devlet Tahvili Hesabına" yatırılması zorunludur.

T.C. Merkez Bankası nezdinde açılacak Devlet Tahvili Hesabı'na yatırılan Türk Lirası tutarlar, her takvim yılı başından itibaren 30 gün içerisinde, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun mükerrer 298. Maddesi uyarınca her yıl Maliye Bakanlığı'nca ilan edilen yeniden değerlendirme oranı nisbetinde artırılır.

Yeni kurulacak yetkili müesseseler için kuruluş tarihi itibarıyla geçerli olan tutarlar uygulanır.

Yetkili müesseselerin merkez ve şubeleri 93-32/10 sayılı tebliğ uyarınca gerekli olan Türk Liralarını 45 gün içerisinde T.C. Merkez Bankası nezdinde açılacak "Devlet Tahvili Hesabına" yatırımları ve bu durumu Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na tevsik etmeleri zorunludur.

Bu yükümlülükleri yerine getirmeyen yetkili müesseselerin merkez ve şubelerinin faaliyet izinleri iptal edilir.

Yetkili müesseselerin kuruluşundan günümüze kadar sermayeleri aşağıda gösterildiği şekilde değiştirilmiştir.

1988 Yılında

Ödenmiş sermaye + Yedek akçe	:	1.000.000.000- TL.
1 Ağustos 1988 TCMB ABD \$ (Döviz alış kuru)	:	1.440,80
Toplam döviz varlığı	:	694.058- \$

1994 Yılında

Ödenmiş sermaye + Yedek akçe	:	10.000.000.000- TL.
18 Kasım 1994 TCMB ABD \$ (Döviz alış kuru)	:	36.309-
Toplam döviz varlığı	:	275.413- \$

Kapalıçarşı ve çevresinde yer alan yetkili müesseselerde yaptığımız araştırmalar sonucu bu kuruluşların sermayelerini 40 milyar-50 milyar olarak arttırtıklarını öğrenmekteyiz.

1- Yetkili Müesseselerin Muhabir İlişkileri ve Mevcudu

İnterbank döviz-efektif para piyasalarına T.C. Merkez Bankası tarafından kabul edilmenin önemli şartından biri de muhabirlik ilişkisinin tesis edilmesidir.

Merkez Bankası'nın onaylayacağı bir ticari banka ile yetkili müessese muhabirlik sözleşmesi düzenler ve bu ticari bankanın Merkez Bankası nezdindeki Türk Lirası hesaplarını kullanırdı. Ancak 5 Nisan kararlarından sonra, günümüzde ise interbank döviz-efektif piyasalarındaki yetkili müesseseler, Merkez Bankasının izniyle ve Merkez Bankası nezdinde Türk Lirası hesap açabilmektedirler.

Döviz işlemlerinde ise muhabir banka yurt dışı muhabirlerinin döviz hesaplarını kullanırır.

Yetkili müesseseler bankalardaki döviz hesaplarını ilgili ay sonu itibariyle ABD Doları, Batı Alman Markı haricindeki diğer paraların ABD Dolar karşılıklarının hesaplanmasında cari ay sonu Merkez Bankası kurlarını kullanacaklardır.

Kategorilerine göre muhabirler nezdinde bulunan döviz mevcudunu ve ay içindeki cari ay hareketi, giriş, çıkış ve cari ay sonu bakiyesini Merkez Bankası talimatları doğrultusunda cetveller halinde düzenleyip ait olduğu ayı takip eden ayın 10. İş günü sonuna kadar Merkez Bankasına bildirmekle yükümlüdürler.

Düzenlenen cetvellerin doğru hazırlanması Türkiye'nin ödemeler dengesinin sağlıklı çıkarılması açısından olduğu kadar zorunlu döviz devirleri ve ay sonu mevcutların bilinmesi bakımından da son derece önemlidir.⁴⁰

⁴⁰ TCMB İdare Merkezi Talimatı, 27 Aralık 1989, s.3

Yetkili müesseseler limitlerini aşan döviz varlıklarını, Merkez Bankasına, Bankalara, Özel Finans Kurumlarına ve diğer yetkili müesseselere satacaklardır.⁴¹

Söz konusu döviz varlığı;

- Yurt dışı muhabirleri nezdindeki döviz hesaplarında bulunan döviz mevcutları,
- Yurtiçindeki banka ve özel finans kurumları nezdindeki döviz hesaplarında bulunan döviz mevcutları,
- Merkez Bankası nezdinde bulunan bir banka aracılığı ile açılmış olsa dahi döviz ve efektif hesapları,
- Kasalarında bulunan efektif mevcudu ile yurtiçi yoldaki efektifler, (yetkili müesseseler yurt dışına efektif sevkiyatı yapamazlar),
- Döviz ve efektif piyasalarında Merkez Bankası'nca belirlenen esaslar dahilinde satın alınıp, nezdlerinde tutulan işlenmemiş altındır.

2- Döviz Pozisyon Yönetimi

Döviz pozisyon limiti değerlendirilirken yukarıda belirtilen döviz varlıkları, Merkez Bankası'nca belirlenen cari çapraz kurlar ve altın alış fiyatları kullanılarak hesaplanacak ve belirtilen bu döviz varlıkları dışında herhangi bir döviz varlığı bulundurulmayacaktır.

Merkez Bankası talimatlarıyla istenilen bilgilerin zamanında ve talimatlara uygun olarak gönderilmemesi, Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karar'ın 21. Maddesine göre suç sayıldığından söz konusu yükümlülüklerin yerine getirilmemesi halinde Merkez Bankası gerekli yaptırımları uygular.

⁴¹

TCMB İdare Merkezi Talimatı, 27 Aralık 1989, s.1

Döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmalar risk kavramını gündeme getirmiştir. Faiz riski ve döviz riski birleşince döviz pozisyonu bulunduranlar sürekli yeni arayışlara yönelerek kur riskinin ortadan kaldırılmasının yanısıra spekülative kazanç elde etmek düşüncesiyle; swap, forward, options ve future gibi yeni enstrümanların geliştiği türevsel piyasaların doğmasına neden olmuş ve bu işlemlere yönelim başlamıştır.

Yürürlükte bulunan yasal düzenlemelere göre; bankaların forward ve swap gibi vadeli döviz işlemleri yapmaları depo hesabı açmaları ve arbitraj işlemleri yapmaları tamamen serbest bırakılmıştır. Ancak, döviz pozisyonu tutan banka ve özel finans kurumları, döviz pozisyonlarının yönetimi sırasında Merkez Bankası'nın 1/A sayılı genelgesinde belirtilen likidite oranı⁴² ve kur riski oranlarına⁴³ uymak zorundadırlar. Yetkili müesseseler bu işlemleri gerçekleştiremezler. Ağırlıklı olarak spot işlemler ve arbitraj işlemleri gerçekleştirmektedirler.

Uluslararası piyasalarda az para yatırarak çok para kazanma imkanı veren veya kaybetme sonucu doğurabilen spekülasyon amaçlı future kontratları düzenleyemezler.

3- Yetkili Müesseselerin Efektif Mevcutları

Yetkili müesseselerin ay sonu itibarıyla ABD Doları, Batı Alman Markı ve diğer konvertibl paraların ABD Dolar karşılıkları üzerinden ülke döviz kategorisine göre kasalarında ve yolda bulunan efektif mevcudunu ve ay içindeki efektif hareketlerini

⁴² Halen yürürlükte olan mevzuata göre bankaların hemen nakde dönüştürebilecekleri döviz mevcutlarının kısa vadeli döviz taahhütlerine oranı %20'den aşağı olamaz. Bu kural T.C. Merkez Bankası'nca değiştirilebilir, değişiklik bir genelge ile bankalara bildirilir.

⁴³ Döviz mevcutları ile döviz alacaklarının toplamının döviz borçlarına bölünmesi suretiyle bulunur. Her hafta Cuma günü itibarıyla döviz mevcutları ve döviz alacakları toplamının, döviz taahhütleri toplamına oranı en az %80, en çok %125 olması öngörülmektedir. Bu oranlara uymayan bankalar %96 oranında ceza ödemek zorunda kalırlar. Böylece bankaların taahhütlerine karşılık yeterli düzeyde döviz mevcudu tutmalarını sağlamak ve taahhütlerine nazaran çok fazla döviz stoku tutmalarını da önlemektir.

gösterecek cetveller Merkez Bankası talimatları doğrultusunda Merkez Bankasına aynı şekilde ait olduğu ayı takip eden 10. işgünü sonuna kadar bildirmek zorundadırlar.

B- İŞLEM MALİYETLERİ

1- Vergiler

Döviz ve efektif piyasasının TLFX bölümünde Türk Lirası karşılığı gerçekleştirilen döviz satışlarının Türk Lirası değeri üzerinde %0.1 kambiyo gider vergisi alınmaktadır.

Bu verginin yanısıra müşteriden alınan komisyon tutarı üzerinden %5 banka sigorta muamele vergisi (BSMV) alınmaktadır. Döviz ve efektif piyasasında TLFC bölümünde Türk Lirası karşılığı efektif satış işlemlerinde de bu iki vergi geçerlidir.

2- Komisyonlar

T.C. Merkez Bankası interbank döviz ve efektif piyasalarında işlem yaptığı alıcı ve satıcılardan her bir işlemin Türk Lirası değeri üzerinden belli bir yüzde komisyon almaktadır.

- 1- Türk Lirası karşılığında döviz alım satım piyasasında gerçekleşen işlemlerdeki Türk Lirası nominal tutarının onbinde yarımı (% 00 1/2) oranında,
- 2- Türk Lirası karşılığında efektif alım satım piyasasında gerçekleşen işlemlerdeki Türk Lirası nominal tutarının onbinde yarımı (% 00 1/2) oranında,
- 3- Döviz karşılığı efektif alım satım piyasasında gerçekleşen döviz tutarının Merkez Bankasınca yayımlanan döviz alış kuru karşılığı Türk Lirası nominal tutarının onbinde yarımı (%00 1/2) oranında,

- 4- Türk Lirası karşılığı swap (spot satış, forward alış veya spot alış, forward satış) piyasasında gerçekleşen işlemleri Türk Lirası nominal tutarının onbinde yarımı (%00 1/2) oranında,
- 5- Türk Lirası depoları karşılığı döviz depoları piyasasında, işleme esas nominal Türk Lirası tutarının onbinde yarımından (%00 1/2) az olmamak koşuluyla, tahakkuk eden faizlerin Merkez Bankası'nca belirlenen döviz alış kuru karşılığı Türk Lirasının %2.5'uğu oranında,
- 6- Döviz depoları piyasasında işleme esas dövizin Merkez Bankası'nca belirlenen resmi döviz alış kuru karşılığı Türk Lirası nominal tutarının on binde yarımından az olmamak koşuluyla, tahakkuk eden faizlerin Merkez Bankası'nca belirlenen resmi döviz alış kuru karşılığı Türk Lirasının %2.5'uğu oranında,
- 7- Döviz depoları piyasasında işleme esas dövizin Merkez Bankası'nca belirlenen resmi döviz alış kuru karşılığı Türk Lirası nominal tutarının onbinde yarımından (% 00 1/2) az olmamak koşuluyla, tahakkuk eden faizlerin Merkez Bankası'nca belirlenen resmi döviz alış kuru karşılığı Türk Lirasının %2.5'uğu oranında,
- 8- Türk Lirası karşılığı altın alım satım piyasasında gerçekleşen işlemlerdeki Türk Lirası nominal tutarının onbinde yarımı (% 00 1/2) oranında,
- 9- Döviz karşılığı altın alım satım piyasasında işleme esas dövizin Merkez Bankasınca belirlenen döviz alış kuru karşılığı Türk Lirasının onbinde yarımı (% 00 1/2) oranında,
- 10- Döviz karşılığı döviz alım satım piyasasında gerçekleşen işlemler için bankalar, özel finans kurumları ve yetkili müesseselerden herhangi bir komisyon alınmayacaktır,

11- Döviz ve efektif piyasalarında işlem yapmak amacıyla bankaların, özel finans kurumlarının ve yetkili müesseselerin Merkez Bankası şubeleri nezdindeki hesaplarından Ankara şubesi nezdindeki hesaplarına yaptıkları havaileler ile bu hesaptan Merkez Bankası diğer şubeleri nezdindeki hesaplarına yaptırdıkları havailelerden herhangi bir komisyon, ücret ve masraf tahsil edilmeyecektir.⁴⁴

3- Serbest Efektif ve Serbest Altın Depolarına İlişkin Ücret Tarifesi

Bankaların, özel finans kurumlarının ve yetkili müesseselerin Merkez Bankası nezdinde açtırdıkları ve açtıracakları Devlet İç Borçlanma Senetleri Depoları ile Ankara kambiyo ve İstanbul kambiyo şubelerinde açtıracakları serbest altın depolarında muhafaza işlemleriyle kıymet nakli işlemlerinden aşağıda gösterilen oran ve miktarlarda ücret alınır:

1- Muhafaza işlemleri

a) Merkez Bankası şubesinde yıllık depo ücreti:2.000.000.- TL'dir.

b) Muhafaza işlemlerinde uygulanacak ücretlerde aşağıda belirtilen esaslar dikkate alınır:

i) a bendindeki depo ücreti, depo taahhütnamesi Merkez Bankası şubesine ibraz edildiğinde bir defada bir yıl için peşin olarak, her bir depo için Merkez Bankası'nca ayrı ayrı tahsil edilir. Bir yıllık süre dolmadan depo anlaşmasının iptali halinde ücret iade edilmez.

⁴⁴

TCMB, Para Piyasaları ve Fon Yönetimi Genel Müdürlüğü, Döviz ve Efektif Piyasaları Uygulama Talimatı, Ağustos 1988, s.37-38.

c) Merkez Bankası nezdinde deposu bulunan bankalara sağlanan nakil servisi.

i) Nakil işlemlerinde aşağıda gösterilen miktarlarda ücret alınır:

<u>Ağırlık dilimi (Kg.)</u>	<u>Ücret (TL.)</u>
0-5 (dahil)	50.000.-
5-15 (dahil)	100.000.-
15-30 (dahil)	150.000.-

30 Kg.'ın üstündeki miktarlar ikinci bir koli sayılarak ücreti ayrıca yukarıdaki ağırlık dilimlerine uygun olarak değerlendirilir.

ii) Nakil sırasında sigortanın Merkez Bankası'nca yaptırılması istendiği takdirde sigorta gideri amirden ayrıca tahsil edilir.

d) Merkez Bankası nezdinde depoda bulunan ve yıllık depo ücreti tahsil edilmiş Devlet İç Borçlanma Senetleri, serbest efektif ve serbest altınlara ilişkin ekstre ve hesap özeti gönderme servisi için, ayrıca Devlet İç Borçlanma Senetlerini ana para ve kupon tahsilatı, bozma ve tümleme servisi için herhangi bir komisyon, ücret ve masraf alınmaz.

e) Merkez Bankası nezdinde Devlet İç Borçlanma Senetleri Deposu, Serbest Altın Deposu bulunan kuruluşlardan depoları kanalıyla yaptıkları ve yukarıda ayrıntılı olarak belirtilen işlemler için yukarıda belirtilen ücretler dışında herhangi bir komisyon, ücret ve masraf tahsil edilmez.⁴⁵

⁴⁵

TCMB, Para Piyasaları ve Fon Yönetimi Genel Müdürlüğü, Döviz ve Efektif Piyasaları Uygulama Talimatı, Ağustos 1988, s.35-36.

C- TEMİNATLARI

31 Ağustos 1988 tarihli Merkez Bankası talimatlarına istinaden döviz ve efektif piyasalarında işlem yapmak isteyen bankalar, özel finans kurumları ve yetkili müesseselerin herbiri için ayrı ayrı borçlanma limitleri belirlenecektir.

Yetkili Müesseseler kendisi için belirlenen limitin tranşlara göre;

- a) % 30 - % 60 fazlası kadar Devlet İç Borçlanılma senetlerini,
- b) %5-%10 fazlası kadar "döviz deposu şeklindeki döviz teminatlarını,
- c) %10-%15 fazlası kadar T.C. Merkez Bankası Ankara Kambiyo, İstanbul Kambiyo ve İzmir Kambiyo Şubelerinde kendi adlarına açtırdıkları "Efektif deposu" şeklindeki efektif teminatlarını,
- d) %10-%20 fazlası kadar, T.C. Merkez Bankasınca işlem bazında incelenerek kabul edilecek olan yabancı bankalar, yabancı bankaların Türkiye'deki şubeleri veya Türk bankalarının Türkiyedeki şubeleri veya Türk Bankalarının yurtdışındaki şubeleri tarafından ve T.C. Merkez Bankasınca belirlenecek limit ve oranlar dahilinde alınmak üzere döviz üzerinden düzenlenmiş "Teminat Mektubunu"
- e) %10-%20 fazlası kadar vade yapıları T.C. Merkez Bankası İdare Merkezi'nce belirlenecek yabancı devlet veya hazine kuruluşlarınca çıkarılan bono ve tahvilleri,
- f) %10-%15 fazlası kadar, T.C. Merkez Bankası Ankara kambiyo ve İstanbul şubeleri nezdinde kendi adlarına açtırdıkları "Altın Deposu"nu teminat olarak tesis edebileceklerdir.

20 Eylül 1989 tarihinden itibaren ise bir piyasadan diğerine geçişini kolaylaştırmak için, döviz efektif piyasaları ile İnterbank piyasalarında aynı teminatlar kullanılmaya başlanmıştır⁴⁶.

⁴⁶ Melike Altınkemer, T.C. Merkez Bankası, Ekonomiye İzleme ve İstatistik Çalışmaları (1988-1992), s.181.

IV. BÖLÜM

YETKİLİ MÜESSESELERİN PİYASALARDAKİ İŞLEYİŞİ

A- DÖVİZ VE EFEKTİF PİYASALARINA KATILMA PRENSİPLERİ

Döviz ve efektif piyasalarına bankalar, özel finans kurumları ve Bakanlık'ça tesbit edilen esas ve usüllere göre faaliyette bulunmak üzere tayin olunan yetkili müesseseler katılabilirler. Bu kuruluşların döviz ve efektif piyasaları bünyesinde kurulan herhangi bir piyasaya ya da günlük kur belirleme seanslarına katılmamaları imkanı vardır. Diğer bir deyişle, piyasalara kısmi katılım mümkündür. Bankalar, özel finans kurumları ve yetkili müesseseler istedikleri anda yazılı bildirim yapmak suretiyle piyasaların birinden, bir kaçından ya da tümünden çıkabilirler. Döviz ve efektif piyasalarında işlem yapmak isteyen kuruluşların aşağıda belirtilen koşulları yerine getirmiş olmaları gerekmektedir:

- 1- Bakanlık'ça tesbit edilen esas ve usullere göre faaliyette bulunmak üzere tayin olunan yetkili müesseselerin;
 - a) Kararname, Tebliğ, Genelge ve Talimatlar ile belirlenmiş olan esaslara uygun faaliyette bulunmaları,
 - b) Döviz ve efektif işlemlerini Merkez Bankası Genelge ve Talimatlarına uygun olarak yürütmeleri ve Merkez Bankası'na olan yükümlülüklerini tamamıyla yerine getirmeleri,
 - c) Döviz efektif piyasalarıyla ilgili Merkez Bankası'nca hazırlanan taahhütname ve sözleşmeleri imzalamış olmaları,
 - d) Yurt içinde Türk Lirası ödeme ve tahsilatlarını gerçekleştirebilecekleri bir banka ile yaptıkları anlaşmayı ve Merkez Bankası'nın ilave denetimini kabul ettikleri konusunda imzalı bir taahhütnameyi Merkez Bankası'na göndermeleri.

2- Bankalar, özel finans kurumları ve yetkili müesseselerin piyasalarda işlem yapacak birimlerini; isim, adres, telefon, teleks ve telefaks numaralarını ve piyasalarda işlem yapacak kişilerin; isim, ünvan, işlem limitlerini Merkez Bankası Döviz ve Efektif Piyasaları Müdürlüğü'ne bildirmeleri gerekmektedir. Herbir piyasa için ya da günlük kur belirleme seansları için aynı birim veya kişilerin bildirilebileceği gibi değişik birim ve kişiler de bildirilebilecektir.

3- Döviz ve efektif piyasaları teminatlarıyla ilgili genel prensipler bu konudaki bölümde açıklanmıştır. Bu prensiplere sadık kalınmak üzere her bir piyasada işlem yapabilmek için hangi oranda teminat istenileceği herbir piyasayla ilgili Merkez Bankası açıklamalarında yer almaktadır. Teminatların ne şekilde, Merkez Bankası'nın hangi muhabirine veya hangi şubesine yatırılacağı konusunun da Merkez Bankası Döviz Efektif Piyasaları Müdürlüğü'ne bildirilmesi gerekmektedir.

4- Bankalar, Özel Finans Kurumları ve Yetkili Müesseseler Merkez Bankası şubelerinde "Efektif Deposu Hesabı" ve altın deposu hesabı tesis edebileceklerdir. "Serbest Efektif Depoları" ve "Serbest Altın Depoları" olarak anılan bu hesaplarla ilgili esaslar ilgili bölümlerde yer almaktadır. Kuruluşların hesap açtırmak istedikleri takdirde bu hesaplarla ilgili şartları da yerine getirmeleri gerekmektedir.

5- Merkez Bankası'nca bankalar, özel finans kurumları ve yetkili müesseselerin herbirine, katılacakları herbir piyasa için işlem limitleri ve vermeleri gereken teminat oranları ile ilgili mektup veya teleksin alındığında, alındığının teyit edilmesi gerekmektedir.⁴⁷

Piyasalarda işlem yapmak üzere başvuruda bulunan yetkili müesseselerde aranılan diğer koşullardan bir tanesi de, başvuru tarihlerinden önceki son üç ay içinde asgari 200'er bin Dolarlık zorunlu döviz devri yükümlülüklerini yerine getirmiş olmalarıdır.

⁴⁷ TCMB, Para Piyasaları ve Fon Yönetimi Genel Müdürlüğü, Döviz ve Efektif Piyasaları Uygulama Talimatı, Ağustos 1988, s.1-3.

Piyasalara kabul edilen ve piyasalarda işlem yapanların asgari döviz devir yükümlülüğü 1 milyon Dolar'dır. 5 Nisan kararlarıyla Merkez Bankası'nca yayımlanan tebliğ ile ilgililere duyurulmuştur, ancak ilk üç ay için bu rakam 500 bin Dolar olarak uygulanacaktır. Bu süre de Haziran sonunda dolduğu için Temmuz başından itibaren piyasada işlem yapan kuruluşların asgari 1 milyon Dolarlık döviz devri ya da satışı yapmaları gerekmektedir.⁴⁸

B- DÖVİZ EFEKTİF PİYASALARININ GÜNLÜK ÇALIŞMA ESASLARI

- 1) Piyasalarda işlemler sabah saat 10.00 ile öğleden sonra 17.00 arasında yapılacaktır. Aynı gün valörü ile Türk Lirası kasa hareketini gerektiren işlemlerin bitim saati ise 15.30'dur.
- 2) Piyasalarda döviz cinsi olarak Amerikan Doları (USD), Batı Alman Markı (DEM) ve İsviçre Frangı (CHF); efektif çeşidi olarak da tüm konvertibl efektifler üzerinden işlem yapılabilir.
- 3) Piyasalarda en az işlem limiti döviz işlemlerinde Amerikan Doları 500.000.- ve eşiti döviz, efektif işlemlerinde Amerikan Doları 50.000.- veya eşiti dövizdir. Teklif ve talepler en az işlem limitlerinin katları olarak verilecektir.
- 4) Piyasalarda işlem yapacak olan kuruluşlar, Döviz ve Efektif Piyasaları Müdürlüğünü telefonla arayarak işlem yapmak istedikleri piyasanın hangi piyasa olduğunu, bu piyasanın gereklerine uygun biçimde teklif veya talep ettikleri birim başına fiyat veya faizi, teklif veya talep ettikleri toplam Türk Lirası, döviz, efektif ya da altın tutarını, başlangıç valörünü, işlem gerektiriyorsa süreyi ve işlemin bitiş valörünü bildireceklerdir.

⁴⁸ Gülten Tınaz, A.g.e. Ankara 1994, s.37

- 5) Piyasalarda kuruluşlarca gerçekleştirilmek istenen işlemler ile ilgili teklif ve talepler ve bunların en cazipleri bilgisayar sistemi (Reuters) ile tüm kuruluşlara iletilecek ve anında bilgi sahibi olunması sağlanacaktır. Herhangi bir işlemin gerçekleşmesi durumunda diğer ikinci cazip teklif veya talep ekranda gösterilerek piyasanın devamlılığı sağlanacaktır.
- 6) Merkez Bankası piyasalarda yer aldığı anda teklif veya talebin yanında gösterilecek * işaretiyle işlem yapacaktır.
- 7) Gerçekleşen işlemlerde muhatap Merkez Bankası olacak, alım satım işlemini gerçekleştiren kuruluşlar birbirlerini bilmeyecektir
- 8) Gerçekleşen her işlem için Merkez Bankası her iki tarafa da anında teleks veya telefonla bilgi verilecektir.
- 9) Yükümlülüklerini yerine getirmeyen kuruluşlara Merkez Bankası cezai yaptırımlar uygulanır.
- 10) Aynı gün valörlü işlem yapmak isteyen kuruluşların başvuruları prensip olarak en geç saat 11.00'a kadar kabul edilir. Amerikan Doları üzerinden yapılan işlemleri için en geç saat 14.00'e kadar Merkez Bankası'nca işlem kabul edilebilecektir.⁴⁹

C- DÖVİZ VE EFEKTİF PİYASALARINDA YAPILAN İŞLEMLER

1- Türk Lirası Karşılığı Döviz Piyasası

Piyasada bulunan yetkili müesseselerin bildirdiği fiyatlardan en yüksek alış fiyatı ile en düşük satış fiyatı Merkez Bankası tarafından Reuters ekranındaki Merkez Bankası'na ait CBTR sayfasına girilir. Bu yolla, alış fiyatını yükselten ve satış fiyatını düşüren yeni fiyatlar izlenebilir ve piyasanın devamlılığı sağlanır.

⁴⁹

TCMB, Para Piyasaları ve Fon Yönetimi Genel Müdürlüğü, Döviz ve Efektif Piyasaları Uygulama Talimatı, Ağustos 1988, s.4-7.

Piyananın alışma saatleri içerisinde devam eden fiyat kotasyonları karşılaştığı anda Merkez Bankası işlemin gerçekleştiğini ilgili yetkili müesseseye ve karşısındaki ilgiliye (banka, özel finans kurumu ve yetkili müessese) bildirir. Piyasaya katılan taraflar birbirlerini tanımazlar. Bundan dolayı demeler Merkez Bankası'na yapılır ve alacaklar Merkez Bankası'ndan tahsil edilir. Bu piyasada oluşan fiyatlar katılanların tümünün arz ve taleplerini yansıtır. Fiyat kotasyonları oluşan yeni arz ve talebe göre hızla değişir.

Bu piyasalarda katılımcılar arasındaki iletişim hızla gelişmektedir. Yetkili müesseselerin de katılımlarıyla ve Merkez Bankası koordinasyonu olmadan da gerçek anlamda bir bankalararası piyasa oluşmaya başlamıştır.

2- Döviz Karşılığı Efektif Piyasası

Her bir banka ve özel finans kurumlarının ayrı ayrı kendi muhabirlerine efektif sevketmesi yerine, Merkez Bankası'na efektif verip dövize çevirmeleri yetkili müesseselerin ise mevzuat öngörmediğinden efektif sevkiyatı yapamamaları sonucu, efektif sevkiyatının Merkez Bankası'nca tekelden ve büyük miktarlarda yapılması ülke ekonomisi açısından maliyetleri düşürücü önemli bir ekonomik olaydır. Bu nedenden dolayı Merkez Bankası bu piyasada taraf olarak yer almaktadır.

1991 yılında tüm piyasalarda gerçekleştirilen işlemlerin içinde birinci sıra 12,2 milyar ABD Doları ve %49.3 ile döviz ve efektif piyasasında gerekleřtiđi⁵⁰ göz önünde bulundurulduğunda bu piyananın büyüklüğü ve önemi hakkında bir fikir vermektedir.

⁵⁰ T.C. Merkez Bankası, Yıllık Rapor 1991, s.59

3- D v z Karşılığı D v z Piyasası

Muhabirler nezdindeki d v z pozisyonlarının çeşitli nedenlerle değiştirmek isteyen finansal kuruluşlar bu piyasada işlem yapmaktadır. Arbitraj yapmak isteyen finansal kuruluşlar Merkez Bankası'ndan fiyat talep ederler. Merkez Bankası da o andaki uluslararası piyasalardaki fiyatlara göre ilgiliye fiyatı bildirir ve fiyatta anla ma sağlandığında işlem gerçekleştirilir.

Merkez Bankası kur riskinden korunmak için bu işlemin tersini uluslararası piyasalarda kendi adına gerçekleştirir, ancak bu piyasada işlem hacmi düşüktür.

4- Efektif Karşılığı Efektif Piyasası

Efektiflerin diğer efektif cinsleriyle değiştirilmesi suretiyle arbitraj işlemlerinin gerçekleştiği piyasadır.

Arbitraj

D v z ve efektif piyasalarında fiyat farklılıkları nedeniyle k r etmek amacıyla ucuz olan d v z veya efektifi almak, pahalı olanı satmak işlemidir. Efektif olarak arbitraj işleminin yapılması i leyi  mantığı olarak d v z/d v z piyasası gibidir. Farkı efektifin dönüşüm oranları yanında iskonto oranlarının da (discount rate) hesaba katılmasıdır. Bu piyasada ağırlıklı olarak yetkili müesseseler işlem yapmaktadır.

 nterbank d v z-efektif piyasalarında işlem yapan yetkili müesseseler serbest piyasada arz edilen ancak yeterli talebi olmayan konvertibl efektifleri Merkez Bankası'na belirli bir iskonto karşılığında, k r etmek amacıyla piyasada talep edilen efektiflerle değiştirilmesi şeklinde efektif/efektif karşılığı yaptıkları işlemlerdir.

Örneğin yetkili müessese mevcudunda bulunan Fransız Frangı (FRF) efektifi Merkez Bankası'na verip Dolar (USD) alırsa;

Serbest piyasa (USD) fiyatı : 36.000.-TL

Serbest piyasa (FRF) fiyatı : 6.500.-TL

Uluslararası Parite (çarpraz kur) (FRF) için : 5.4460

Merkez Bankası'nın verdiği parite (FRF) için : 5.4640

(CBTS sayfasında iskonto oranı 0.9967)

FRF6.500.- x 5.4640 = 35.516.- USD. fiyatı

36.000.- - 35.516.- = 484.- Bürüt kâr

36.- %01 kamb. gid. ver.

—

448.- Net kâr

Eğer yetkili müessesenin Fransız Frangı kasa mevcudunda yok ise serbest piyasadan Fransız Frangı alışları zorunlu devre tabi olur ve bu maliyette kâra yansır.

5- Döviz Depo Piyasası

Bankaların belli dönemler için yatırıma sokmak istedikleri döviz fazlalarını plase ettikleri ya da belli dönemler için döviz olarak borçlandıkları bir piyasadır. Merkez Bankası'nın uluslararası piyasalardan almış olduğu geçerli fiyat üzerinden banka ile anlaşma sağlandığında işlem gerçekleşmekte ve Merkez Bankası da yurt dışından borçlanmakta veya yurt dışına plasman yapmaktadır. Böylece banka hem riskini sıfıra indirmiş ve ödeyeceği yüksek faizden kaçınmış olur veya plasman yapıyorsa daha fazla faiz elde etmiş olur, hem de yurt dışı bankalarla işlem yapabilme limitinin

azalmamasını sağlamış olur. Bu piyasaların işlem hacmi düşük olup daha çok bankalar işlem yapmaktadır.

6- Türk Lirası Karşılığı Efektif Piyasası

Genellikle döviz talep fazlalığı veya spekülörlerin fiyatları yukarı çekmek istemeleri durumunda; Merkez Bankası'nın daha çok yetkili müesseselere efektif satarak müdahale ettiği bir piyasadır. Yetkili müesseseler ayrıca serbest piyasa fiyatı bankalararası piyasa fiyatlarının altında olduğunda bankalara Türk Lirası karşılığında efektif satarak sistem dışı olan dövizleri banka sistemine dahil etmekte bir köprü vazifesi oluşturmaktadır.

Örneğin;

Yetkili müessese USD serbest piyasa alış fiyatı	:	36.550.-TL
Zorunlu devir CBTB sayfası USD fiyatı	:	36.450.-TL
Bankaların USD efektif alış fiyatı	:	36.700.-TL
Yetkili müessese USD alış fiyatı	:	36.550.-TL
Zorunlu Devir (36.550.- - 36.450.- = 100'ün %25'i)	:	25.-TL
Kambiyo gider vergisi (kesin satışlarda %01)(36.700.-'ün %01'i)	:	36.70
	+	
USD maliyeti		36.611,70

(36.700 - 36.611,70 = 88.30 net kâr)

7- Döviz Karşılığı Altın Piyasası

Konsinye olarak yurt dışından ithal edilen altınların hemen hemen tamamının yetkili müesseseler aracılığı ile dağıtımının yapıldığı bir piyasadır. Kaçak olarak

ülkeye giren altının spekülâtorlerce oldukça yüksek fiyattan iç piyasaya satışının yapılması ekonomide dengesizlikler yaratmaktaydı. Kurulan bu piyasa sayesinde katlanılan gereksiz maliyetlerden kurtulunmuş ve kaçak altın girişinin hemen hemen tamamı bu organize piyasa tarafından kayıtlı bir sisteme dahil edilmiştir.

Ülkenin altın ithalatı 1989'da 90 ton, 1990'da 144 ton, 1991'de 112 ton ve 1992'de 105 ton, 1993'de 98 ton olarak gerçekleşmiştir.⁵¹ Türkiye'nin altın ithali açısından dünyada önemli bir yerinin olduğu gözlemlenmekte ve bu piyasada altın ithalinin tamamına yakını yetkili müesseseler tarafından gerçekleştirilmektedir.

D- ZORUNLU DÖVİZ VE EFEKTİF DEVİRLERİ

Yetkili müesseseler kesin alış yaptıkları döviz ve efektiflerin %25 oranındaki kısmını hesaba geçtiği ayı takip eden ayda, Merkez Bankası ile üzerinde mutabakata varılarak devretmek zorundadır.

Zorunlu döviz devri kendi cinsinden yapılabilen Hollanda Florini, İsviçre Frangı, Fransız Frangı ve İngiliz Sterlinidir. Söz konusu dövizler ABD Doları veya Alman Markı'na çevrilerek de devredilebilirler.

Bunların dışındaki dövizlerin devri ABD Doları veya Alman Markı cinsinden gerçekleştirilir.

Zorunlu döviz devir ve satışları yerine, efektif devir ve satışı Merkez Bankası'nın 5 Nisan 1994 tarihinde yayımlanan talimatı gereği kabul edilmemektedir.

Aynı talimat gereğince, efektif devirleri kesin alış yapılan efektif cinsinden yapılabileceği gibi, döviz devir ve satışlarına uygulanan genel esaslar dahilinde ABD Doları veya Alman Markı cinsi efektifler üzerinden de gerçekleştirilebilir.

⁵¹ T.C. Merkez Bankası Yıllık Raporları, 1989-1993.

Efektif satışı ise sadece ABD Doları ve Alman Markı cinsinden yapılacaktır.

5 Nisan 1994 tarihinden sonra interbank döviz-efektif para piyasalarında olan yetkili müesseselere asgari 1 milyon \$ döviz devir yükümlülüğü getirilmiş, ancak bu piyasalarda yer almayan 593 döviz bürosunun ise asgari döviz devir yükümlülüğü bulunmamakta, sadece gerçekleştirdikleri işlemlerin %25 tutarı kadar zorunlu devir yükümlülüğü bulunmaktadır.

İnterbank döviz ve efektif piyasalarında yer alan yetkili müesseselere, zorunlu devirlerini Merkez Bankası'nın ilan ettiği zorunlu devir kurundan başka Reuters ekranında da CBTR sayfasında serbest piyasa fiyatlarıyla devretme olanağı tanınmıştır.

Bu durum yetkili müesseseleri, döviz bürolarına karşı devir kuru açısından avantajlı duruma getirebilir.

Yaptığımız araştırmalar sonucu yetkili müesseselerin yıllar itibariyle zorunlu efektif devirleri aşağıdaki tablolardan da görüleceği gibi düzenli olarak artış göstermektedir.

TABLO 4.1
YETKİLİ MÜESSESELERİN
1990 YILI ZORUNLU DEVİRLERİ

Ait Olduğu Ay	Ortalama Aylık Devir Kuru	Toplam \$ Devir
Ocak 1990	2.386.48	1.678.962-
Şubat 1990	2.434.70	734.286-
Mart 1990	2.498.29	1.327.324-
Nisan 1990	2.551.77	1.048.776-
Mayıs 1990	2.621.84	312.562-
Haziran 1990	2.669.60	46.264-
Temmuz 1990	2.680.76	1.099.015-
Ağustos 1990	2.727.96	785.654-
Eylül 1990	2.752.62	2.423.571-
Ekim 1990	2.779.12	886.553-
Kasım 1990	2.881.40	669.098-
Aralık 1990	2.986.24	442.493-
Ortalama \$ Kuru	2.664.23	TOPLAM: \$ 11.454.554-

Kaynak: T.C.M.B.'den elde edilen verilere göre tarafımdan hesaplanmıştır.

TABLO 4.2

**YETKİLİ MÜESSESELERİN
1991 YILI ZORUNLU DEVİRLERİ**

Ait Olduğu Ay	Ortalama Aylık Devir Kuru	Toplam \$ Devir
Ocak 1991	3.258.83	437.951
Şubat 1991	3.524.27	646.062
Mart 1991	3.676.02	1.107.161
Nisan 1991	3.964.78	2.313.146
Mayıs 1991	4.080.27	4.684.096
Haziran 1991	4.162.09	2.530.472
Temmuz 1991	4.580.37	4.467.308
Ağustos 1991	4.622.80	11.050.445
Eylül 1991	4.830.33	6.025.121
Ekim 1991	4.973.96	1.020.766
Kasım 1991	5.018.21	1.270.552
Aralık 1991	5.405.47	1.618.947
Ortalama \$ Kuru	4.341.20	TOPLAM: \$37.172.027

Kaynak: T.C.M.B. 'den elde edilen verilere göre tarafımdan hesaplanmıştır.

TABLO 4.3

**YETKİLİ MÜESSESELERİN
1992 YILI ZORUNLU DEVİRLERİ**

Ait Olduğu Ay	Ortalama Aylık Devir Kuru	Toplam \$ Devir
Ocak 1992	5.746.72	1.119.464
Şubat 1992	6.499.17	839.006
Mart 1992	6.502.02	1.308.464
Nisan 1992	6.817.85	1.783.104
Mayıs 1992	6.848.97	1.574.513
Haziran 1992	6.915.48	11.061.132
Temmuz 1992	7.041.48	12.498.962
Ağustos 1992	7.079.93	15.922.512
Eylül 1992	7.657.04	5.636.144
Ekim 1992	8.203.70	14.547.339
Kasım 1992	8.355.90	13.356.831
Aralık 1992	8.645.56	8.566.917
Ortalama \$ Kuru	7.192.82	TOPLAM: \$88.214.388

Kaynak: T.C.M.B. 'den elde edilen verilere göre tarafımdan hesaplanmıştır.

TABLO 4.4

**YETKİLİ MÜESSESELERİN
1993 YILI ZORUNLU DEVİRLERİ**

Ait Olduğu Ay	Ortalama Aylık Devir Kuru	Toplam \$ Devir
Ocak 1993	9.076.91	3.387.003
Şubat 1993	9.342.76	3.166.430
Mart 1993	9.607.66	4.385.057
Nisan 1993	9.958.72	5.261.460
Mayıs 1993	10.705.46	14.494.618
Haziran 1993	11.339.65	8.612.827
Temmuz 1993	11.691.44	16.978.539
Ağustos 1993	11.998.86	16.915.218
Eylül 1993	12.849.37	14.726.614
Ekim 1993	13.627.94	9.233.292
Kasım 1993	14.195.05	7.763.493
Aralık 1993	17.045.87	9.724.544
Ortalama \$ Kuru	11.786.64	TOPLAM: \$.114.649.095

Kaynak: T.C.M.B. 'den elde edilen verilere göre tarafımdan hesaplanmıştır.

TABLO 4.5

**YETKİLİ MÜESSESELERİN
1994 YILI ZORUNLU DEVİRLERİ**

Ait Olduğu Ay	Ortalama Aylık Devir Kuru	Toplam \$ Devir
Ocak 1994	18.147,77	5.672,684
Şubat 1994	21.917,85	10.773,827
Mart 1994	31.391,43	11.184,451
Nisan 1994	31.636,34	33.865,933
Mayıs 1994	31.643,58	85.682.228
Haziran 1994	31.150,47	411.730,463
Temmuz 1994	31.134,00	523.760,844
Ağustos 1994	33.119,00	324.492,005
Eylül 1994	34.319,00	190.541,543
Ekim 1994	35.649,00	132.490,320
Kasım 1994	36.353,16	87,534,128
Aralık 1994*	36.507,55	11.730,372
Ortalama \$ Kuru	29.568,45	TOPLAM: \$1.892.458,372

Kaynak: T.C.M.B. 'den elde edilen verilere göre tarafımdan hesaplanmıştır.

* 1994 Aralık ayı zorunlu devir tutarları Ocak sonuna kadar gerçekleşeceğinden tabloda tamamı gösterilememiştir.

V. BÖLÜM

YETKİLİ MÜESSESELERİN ETKİLERİ

Dövizi bir emtia olarak kabul eder ve yetkili müesseseleri bu emtianın ticaretini yapan kuruluşlar olarak alırsak, yetkili müesseselerin piyasa etkilerini daha net görebiliriz. Yetkili müesseseler kendilerine tanınan çalışma koşulları gereği bu emtia üzerinde diğer finansal kuruluşlar (T.C. Merkez Bankası bankalar, özel finans kurumları) gibi tasarruf hakkına sahip değildirler. Yani yetkili müesseseler mevduat toplayamaz, kredi kullandıramaz ve açık pozisyon taşıyamazlar.

Dolayısıyla döviz üzerinde spekülasyon oluşturacak enstrümanlara yukarıda belirtilen kurumlar kadar sahip değildirler. İşlevleri esas olarak oluşan arz ve talebi karşılamakla sınırlıdır.

Yetkili müesseselerin sayılarının çoğalmasa da halkın bu emtiaya ulaşabilmesini kolaylaştırmakta, bu ise döviz talebinin artmasına yol açmaktadır.

Ancak bu durum 32 sayılı kararın getirdiği serbestinin kullanılma hakkının doğurduğu bir sonuçtur.

Yetkili müesseseler serbest piyasa şartlarının bir sonucu olup, işlevleri değerlendirilirken iyi veya kötü şeklinde sınıflandırmayıp, konuyu yukarıdaki hususları da göz önüne alacak şekilde bir bütün olarak değerlendirmek gerekir.

Döviz kurları ve yetkili müesseseleri birbirleri ile iç içe geçmiş kavramlar olarak interbank döviz-efektif piyasalarından daha geniş bir çerçevede alıp genel ekonomik etkilerini incelediğimizde **makro** ve **mikro etkiler** olarak iki ana grupta toplayabiliriz.

A) MAKRO ETKİLERİ:

- 1) Kamu politikalarının etkinliği,
- 2) Genel fiyat endeksleri üzerindeki etkileri,
- 3) Milli gelir üzerindeki etkileri,
- 4) İstihdam üzerindeki etkileri,
- 5) Ödemeler bilançosu üzerindeki etkileri,
- 6) Rant etkileri
- 7) Genel ekonomik etkileri.

Yukarıda sıralanan etkiler ağırlıklı olarak diğer finansal kuruluşların (T.C. Merkez Bankası, bankalar, özel finans kurumları) operasyonları sonucu oluştuğundan bu çalışmamda ele alınmayacaktır.

B) MİKRO ETKİLERİ:

- 1) Talep etkisi,
- 2) Fiat etkisi,
- 3) Risk etkisi
- 4) Reel etkileri (Tampon Görevi)

1) Talep Etkisi

32 Sayılı Karar çerçevesinde döviz alım satımının serbestleştirilmesi sonucu; yetkili müesseseler ekonomiye kayıt dışı giren dövizleri kayıtlı ortama getiren ve tabana yaymada aracılık eden, alışveriş pratiği açısından da tercih edilen kuruluşlardır.

Türk Lirası'na güvenin azaldığı dönemlerde yetkili müesseselerin halkın hemen erişebileceği konumda bulunmaları döviz talebini artırıcı bir etmen olmaktadır.

2) Fiyat Etkisi

Yoğunlaşan döviz talebi beraberinde bir arz fazlası doğmaması durumunda fiatlar da yükselmektedir.

T.C. Merkez Bankası, Hazine ile koordineli çalışıp makro politikalarla (faiz oranlarının değiştirilmesi gibi) talebi, mikro anlamda döviz fiyatlarına müdahaleler yoluyla arzı dengelemeye ve fiyatlarda istikrarı sağlamaya çalışmaktadır.

Ülkemiz dış kaynak kullanımı yoluyla kalkınmayı hedeflediğinden, döviz fiyatlarındaki oynamalar tüm ekonomik dengeler üzerinde belirgin ve kalıcı etkilerde bulunmaktadır.

3) Risk Etkisi

Ülkemize giren yabancı sermaye Türk Lirası'na dönüştürüldüğünde doğan kur riski, sermayeleri döviz üzerinden olan yetkili müesseseleri de aynı oranda etkilemektedir.

Özellikle 1994 krizi esnasında kasalarında bulundurdıkları Türk Lirası oranında sermaye kaybına uğrayan yetkili müesseseler de günümüzde bu riskten kaçabilmek için mümkün olduğunca dövizde kalmaya çalışmaktadırlar. Risk etkisi böylece beraberinde talep artışını da getirmektedir.

Piyasaların değişik enstrümanlar açısından yeterince derinlik kazanmamış olması risk faktörünü daha da büyötmektedir. Yetkili müesseseler döviz fiyatlarıyla ilgili tahminleri doğrultusunda işlem yapıp bu kur riskini göze almaktadırlar.

4) Reel Etkileri (Tampon Görevi)

Yetkili müesseseler bir yandan ekonomiye kayıt dışı giren dövizleri kayıtlı ortama, bankacılık sistemine geçirmede aracılık etmekte, diğer yandan halkın döviz fiyatlarındaki artışa bankacılık sisteminin enstrümanlarından daha çok inanması ve Türk Lirası'na güvensizlik yetkili müesseseler aracılığıyla satılan dövizlerin yastık altına yönelmesine sebep olmaktadır.

Aşağıdaki tablo sistem dışına çıkan dövizleri göstermektedir:

TABLO 5.1

YETKİLİ MÜESSESELERİN DÖVİZ İŞLEMLERİ (MİLYON USD)				
Yıllar	Alınan Dövizler	Yıl Bakiyesi	Satılan Bankalara	Dövizler Banka Dışına
1990	1.905	40	1.088	778
1991	2.770	34	1.023	1.488
1992*	1.920	243	594	1.304

* Haziran 1992 itibariyle.

Kaynak: Başbakanlık HDTM; Türk Mali Sisteminin Temel Göstergeleri, Haziran 1992, s.84

Aynı zamanda kaçış bankacılık sisteminde Türk Lirası mevduat ve Döviz Tevdiat Hesapları (DTH) arasındaki dengesizliğe yol açmış ve DTH mevduatı Türk Lirası mevduatını geçmiştir.

Yetkili müesseseler T.C. Merkez Bankası'nın serbest piyasaya yaptığı Türk Lirası karşılığı efektif satımlarında müdahale aracıları olmakta ve T.C. Merkez Bankası müdahalelerinden aldıkları efektifleri İnterbank döviz ve efektif piyasası kuruluşlarına (bankalar, özel finans kurumları) ve serbest piyasaya (döviz büroları, şirketler ve hanehalkı) satarak köprü ve tampon görevi üstlenmektedirler.

SONUÇ

Ülkemizde 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren gerçek ve tüzel kişileri tasarrufa yöneltebilmek amacıyla mevduata reel faiz uygulamasına geçilmiş ve bu yolla Hazine'ye kaynak yaratılmaya çalışılmıştır.

Nitekim, T.C. Merkez Bankası'nın yayınladığı 93-4 sayılı 3 aylık bülteninde yer alan verilere göre 1985-1991 yılları arasında bankaların mevduata uyguladıkları ortalama yıllık faiz oranları sırasıyla % 55.0, 48.0, 58.0, 83.9, 58.8, 59.4, 72.7 olmuştur.

Uygulamanın diğer cephesinde, devalüasyon oranı, cari işlemlerde dengeyi bulabilmek amacıyla enflasyon oranının altında tutulmuştur. Sonuçta 1990 sonrasında Türk Lirası reel anlamda değer kazanırken, faiz farklılığına duyarlı bir yapıda olan sıcak paranın ülkemize girişi özendirilmiştir. Ancak bu dövizler ekonomik gelişmelere karşı çok duyarlı bir yapıda oldukları için ülkeyi terketmesi tehlikesiyle de karşı karşıya kalınmaktadır.

Bu politikanın başarıya ulaşabilmesi için gerekli istikrar ve güven ortamının sağlanması kuşkusuz çok önemlidir.

Örneğin tam özerk yapısıyla Alman merkez bankası Bundesbank (BUBA), iki Almanya'nın birleşmesinin ağır faturasını uyguladığı başarılı politikalarla atlatmış ve piyasalarda Deutsche Mark lehine istikrar ve güven ortamı yaratmıştır.

Diğer yandan ülkemizdeki 1994 krizinin paniğe dönüşmesinde yeterince özerk yapıya sahip olmayan T.C. Merkez Bankası'nın tutuk davranışları kuşkusuz önemli bir rol oynamıştır.

Krizde sorumlu olarak gösterilen yetkili müesseseler talep artışında sayılarının çokluğu nedeniyle etkili olmuşlarsa da, açık pozisyonlarından dolayı bazı bankalar ve spekülâtif beklentiler de döviz talebini körüklemiştir. Yetkili müesseseler, oluşan

talebi risklerini minimize edecek şekilde karşılamaya çalışırken kur makasının açılmasında rol oynamışlardır. Dövizde suni kabul edilen bu talebe aracılık eden yetkili müesseselerin çalışma koşulları 5 Nisan Kararları sonrasında yeniden düzenlenmiştir.

Bankacılık kesimi düzenlemeleri olumlu karşılarlarken bazı döviz bürosu sahipleri Tebliğ'in iptali istemiyle Danıştay'a dava açmış ancak bu iptal istemi Danıştay tarafından reddedilmiştir.

Bu düzenlemeler sonucunda; yetkili müesseselerin sermayeleri 15 milyara çıkarılmıştır. Mali yapılarının daha da güçlendirilmesi bu piyasaların güvenli işleyişi açısından gerekli ve olumlu bir faktördür.

1994 yılında yetkili müesseselerin genel merkezleri için 2 milyar Türk Lirası ve her bir şubeleri için de 1 milyar Türk Lirası tutarında Devlet Tahvili almak zorunluluğu getirilmiştir. 1995 yılı içinde ise genel merkezleri için 5 milyara, her bir şube için de 2,5 milyara çıkarılmıştır.

Bu Devlet Tahvilleri yetkili müesseselerin interbank döviz ve efektif piyasalarında işlem teminatlarına sayılmamakta, dolayısıyla Hazine'ye fon aktarımını amaçlamaktadır. Uygulanacak faiz oranlarının belirsizliği ise sorunu karmaşık hale getirmekte, yüksek faiz uygulanması halinde yetkili müesseselerin ek kazanç sağlamalarına, düşük faiz uygulanması halinde ise sermayelerinin aşınmasına yol açılacaktır.

Serbest piyasanın var olabilme şartı olan çok sayıda katılımcı ögesini, oligopol yaratacak şekilde sınırlama ile sonuçlanacak bu uygulama amacını aşan sonuçlar doğurabilir. Bu uygulamanın yerine yetkili müesseselerin sermaye yapılarını güçlendirmeye yönelik çalışmalar daha yararlı olacaktır.

Rekabetçi koşulların sürdürülebilmesi için T.C.M.B. ile Hazine arasındaki yetkili müessese sayısındaki uyumsuzluğun giderilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde

T.C.M.B.'nin aracılık ettiği interbank döviz ve efektif piyasalarında işlem yapabilme ayrıcalığı haksız rekabet doğuracaktır. Nitekim T.C. Merkez Bankası da bu durumu göz önünde bulundurarak 1994 Aralık ayı sonunda interbank piyasasına 30 civarında yetkili müesseseyi kabul etmiştir.

İnterbank döviz ve efektif piyasasında bulunan yetkili müesseselere satılan Devlet Tahvili tutarlarının işlem teminatlarına sayılması daha uygundur. Bu durumda yetkili müesseselerin bankalarla rekabet koşulları eşitlenir ve sisteme giren döviz miktarı artar. Dolayısıyla devletin vergi gelirlerinde de artış sağlanır.

Ayrıca interbank döviz ve efektif piyasasında kabul gören yetkili müesseselere aylık zorunlu devir yükümlülüğünün 1 milyon dolara çıkarılması işlemlerin kayda alınmasını sağlayıp sisteme olumlu katkılarda bulunmuştur.

Yaptığım araştırmalarda ulaştığım aşağıdaki bulgular da bu görüş doğrultusundadır:

01.07.1994-31.07.1994 tarihleri arasında interbank döviz ve efektif piyasasında yer alan yetkili müesseseler tarafından gerçekleştirilen işlem durumları:

Bankalara yapılan satışlar	:	USD 1.229.894.097
T.C.M.B.'ye yapılan zorunlu devirler	:	USD 1.266.966.625
Tahakkuk eden vergiler	:	TL 133.359.608.846'dır.

Reuters sistemi de interbank döviz efektif piyasalarında artan yetkili müessese sayısı ve işlem hacmi doğrultusunda TLFW sayfasını ilave etmiştir. Yetkili müesseseler kendilerine ayrılan bu sayfaya alış-satış kotasyonlarını girmektedir. Böylece bankalar ve T.C. Merkez Bankası da serbest piyasa fiyatlarını anında izleme olanağına kavuşmuştur.

Bu durum, bankaların ve yetkili müesseselerin T.C. Merkez Bankası'na kotasyon bırakarak gerçekleştirdikleri ve alıcı ile satıcının birbirlerini tanımadıkları,

ancak işlem gerçekleştiğinde T.C. Merkez Bankası tarafından bilgilendirildikleri ve Merkez Bankası hesaplarının kullandırıldığı CBTR sayfasının da işlevinin artmasını sağlamıştır.

Sonuç olarak; öncelikli politikaların iyi tesbit edilmesi ve diğer ekonomik kararlarla çelişmeyi önleyici önlemlerin birlikte alınması, uluslararası döviz piyasaları ile bütünleşmiş bir piyasa oluşturmaya amaçlarken, Türk Lirası'ndan kaçış tehlikesi ve ülke rezerv durumunun gözönünde bulundurulması gerekmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

KİTAPLAR:

ALTINKEMER Melike, Ekonomiye İzleme ve İstatistik Çalışmaları (1988-1992)
Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

DEMİRGİL Demir: Türkiye’de Parasal Göstergeler ve Ekonomik Gelişmeler,
İstanbul Ticaret Odası, Ekonomik Yayınlar Dizisi:15, İstanbul 1983

ERYÜREK Şenay, Döviz Pozisyonu ve Ticareti, Anadolu Bankası Eğitim Yayınları,
İstanbul 1987,

FREIDMAN Milton and ROOSA Robert, The Balance of Payments Free vs. Fixed
Exchange Rates, American Enterprise Institute for Public Policy Research,
Washington, D.C., 1967

FURUMİ Kenichci, Guidebook of the Tokyo Foreign Exchange Market, Tokyo
Foreign Exchange Market Practice Committee, 1985

GOLD Joseph, The Fund’s Concept of Convertibility, IMF, Pamphlet Series No.14,
Washington D.C. 1977

GÜMÜŞELİ Saniye, Döviz Kuru ve Faiz Oranı Risklerinden Korunma Teknikleri,
Türkiye Bankalar Birliği Yayın No. 179, Ankara 1994

KALAYCIOĞLU Sema, Esnek Kur Sistemi ve Türkiye Uygulaması, Üçdal Yayınevi,
1983

KINDLEBERGER P. Charles, Uluslararası İktisat, Çeviri: Necdet Serin, C.II, Doğan
Yayın Evi, Ankara 1970

MANDICH Donald R., Foreign Exchange Trading and Controls, 3. Baskı, American Bankers Association, 1981,

SEYİDOĞLU Halil, Uluslararası İktisat, 5. Baskı, Turan Kitabevi, Ankara 1982,

TOPÇU Mehmet, ABD’nde Mali Aracı Kurumlar ve Amerikan Bankacılığı ile Finans Piyasasındaki Son Gelişmeler, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, No:1983/257

MAKALELER:

SANVER Eray, “Döviz Büfeleri”, Bankacılar 10, Türkiye Bankalar Birliği Yayını Yıl 3, sayı 10, Ekim 1992

KOÇ Ergün, Döviz Piyasalarında Döviz Bürolarının Yeri ve Önemi Paneli, Bildiriler ve Tartışmalar, Yetkili Döviz Müesseseleri Yöneticileri Derneği, Yayın No. 1, Ankara 1994

TINAZ Gülten, Döviz Piyasalarında Döviz Bürolarının Yeri ve Önemi Paneli, Bildiriler ve Tartışmalar, Yetkili Döviz Müesseseleri Yöneticileri Derneği, Yayın No. 1, Ankara 1994

AYDOĞAN Kürşat, “Weak Form Efficiency in the Black Market Exchange in Turkey”, Yapı Kredi Economic Review 4, (2) Ocak 1990, s.31

DURMAZ Nuran, “Uluslararası Döviz Piyasaları”, Bankacılar 12, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Temmuz 1993

RAPORLAR:

ALTINKEMER Melike, DANIŞMAN Nesrin, ERDİLEG Asım, İNAG Nihal, "Report On The Turkish Interbank, Foreign Exchange, Foreign Currency (Banknote)-Gold Market", Ankara, 3 Aralık 1990

"Dünyada ve Türkiye'de Altın", Türkiye İş Bankası, İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, İstanbul, Mart 1990

T.C. Merkez Bankası, Yıllık Rapor 1989

T.C. Merkez Bankası, Yıllık Rapor 1990

T.C. Merkez Bankası, Yıllık Rapor 1991

T.C. Merkez Bankası, Yıllık Rapor 1992

T.C. Merkez Bankası, Yıllık Rapor 1993

DİĞER KAYNAKLAR:

"Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi", 1923-1978, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul, Apa Ofset Basımevi, 1980.

"Mevzuatı, Uygulaması ve Muhasebesiyle Kambiyo Gişe Hizmetleri: Konu Efektif", Anadolu Bankası Eğitim Yayınları 4, 1987

IMF Basın Bülteni, No. 90/14, 3 Nisan 1990

T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Ekonomik Kavramlar ve Göstergeler Kılavuzu 2, Mali Sistem", Nisan 1994

T.C. Merkez Bankası İdare Merkezi Talimatı, 27 Aralık 1989

T.C. Merkez Bankası, Para Piyasaları ve Fon Yönetimi Genel Müdürlüğü, Döviz ve Efektif Piyasaları Uygulama Talimatı, Ağustos 1988